

Ragadozómadár-tartás és a solymászat természetvédelmi vonatkozásai

(Duhay Gábor)

I. Bevezetés

A solymászat, a solymászati célú ragadozómadár-tartás, idomítás több ezer évre vezethető vissza, míg a természetvédelem múltja mintegy száz évre tehető. A solymászat kezdetén a természet bővelkedett ragadozómadarakban és azok zsákmányállataiban, így a solymászati célból begyűjtött, befogott madarak nem okoztak észrevehető változást a vadon élő populációban. Később a magántulajdon, a földtulajdon kialakulásával a vadak és a madarak is valakiknek a tulajdonába kerültek. Kialakult az a kiváltságos réteg, amelyik jogosult volt solymászni, vadászmadarakat tartani. A solymászat fénykorában a birtoklevelek külön intézkedtek a sólyomfészkek hovatarozásáról, ami azt bizonyítja, hogy megkülönböztetett figyelemmel kísérték a sorsukat. Ez a figyelem egyben védelmet is jelentett, hiszen évtizedeken-századokon keresztül megőrizni a fészkelőhelyeket azt feltételezi, hogy gondoskodtak azok zavartalanságáról, legfeljebb a solymászathoz szükséges 1-2 fiókát vették ki belőlük. Valószínűsíthető az is, hogy nem minden ismert fészekből szedtek minden évben fiókát, tehát rendszeresen röptethettek a szülők. Ugyanakkor a fészkelőhelyek tulajdonosai megvédték a köznéptől a fészkeket, tehát egyfajta védelem már akkor is működött, főként a sólyomfészkekkel kapcsolatosan. Ez azonban nem nevezhető a mai értelemben vett természetvédelemnek, hiszen a célja a biztonságos vadászmadár-utánpótlás biztosítása volt.

A löfegyverek tökéletesedésével a solymászat mintegy százötven-kétszáz évre háttérbe szorult, elfelejtődött, hogy a XX. század elején, mint érdekes szórakozás, sport, különleges vadászati mód ismét feltámadjon. Az újkori solymászat célját tekintve már más volt, háttérbe szorult az élelem megszerzése és előtérbe került szabadidősport jellege. A solymászok is kicserélődtek, megszűnt a privilégium jelleg és különböző egyesületek keretein belül szinte bárki űzhetette, aki kedvet kapott hozzá. Időközben azonban a természeti környezetben jelentős változások történtek. A települések, a gazdálkodás egyre nagyobb területeket hódított el a természettől, egyre intenzívebben használtak különféle kemikáliákat a mezőgazdasági kártevők fékentartása érdekében. Gyökeret eresztett a gazdasági megközelítést tükröző „káros-hasznos” szemlélet, amelynek következtében a károsnak minősített fajok szabadon irthatókká váltak. A tudatos pusztítás mellett talán még nagyobb kárt okoztak azok a vegyi anyagok, amelyeknek hatásmechanizmusát még nem tárták fel gyártóik és forgalmazóik és így „észrevétlenül” károsíthatták, pusztíthatták az élővilágot. A kedvezőtlen antropogén hatások miatt degradálódó természeti területek és értékek – ezen belül a ragadozómadarak védelmét is felölelő – természetvédelem egyre erőteljesebben és egyre szélesebb körben kezdte védelmébe vonni a még menthető értékeket. A ragadozómadarak többsége is védelem alá került, ami konfliktusok forrásává vált a solymászok körében. Nehezen értették meg, hogy évezredek előjogaikról kellett lemondaniuk és a jövőben a természetvédelem fogja meghatározni a solymászmadarakhoz jutás lehetőségét. A másik korlátozást a solymászat jogilag vadászati formává válása okozta, hiszen ebben a kérdésben a vadászokkal, a vadászati hatósággal kellett egyezsége jutni. Ma a solymászat gyakorlását két hatóság, a vadászati és a természetvédelmi felügyeli. A solymászathoz megfelelő ismeretek és gyakorlat szükséges, aminek megszerzéséhez eredményes állami vadászvizsgát és természetvédelmi vizsgát kell tenni a solymászoknak.

II. A ragadozómadarak rendszertana

A rendszertani ismertetés kizárólag a hazánkban rendszeresen, alkalmilag fészkelő, átvonuló, illetve megfigyelt ragadozómadár fajokat tartalmazza, kiegészítve a solymászatra engedélyezett európai fajok, alfajok rendszertani besorolásával. A rendszertani besorolását az Európában általánosan elterjedt Voous-féle rendszer alapján ismertetjük, különös figyelemmel a közelmúltban megjelent, Magyar és munkatársai (1998) által jegyzett „Magyarország madarainak névjegyzéke” című munkára. Részletes leírást csak a hazai és a nemzetközi gyakorlatban solymászatra használt fajokra adunk.

Madarak osztálya (Aves)

Vágómadár-alakúak rendje (Accipitriformes)

Vágómadárfélék családja (*Accipitridae*)

Genus: **Pernis**
Cuvier, 1817

Darázsölyv (*Pernis apivorus* Linnaeus, 1758)
Természetvédelmi értéke 100.000 Ft

Genus: **Milvus**
Lacépède, 1799

Barna kánya (*Milvus migrans* Boddaert, 1783)
Természetvédelmi értéke 500.000 Ft

Vörös kánya (*Milvus milvus* Linnaeus, 1758)
Természetvédelmi értéke 500.000 Ft

Genus: **Haliaeetus**
Savigny, 1809

Rétisas (*Haliaeetus albicilla* Linnaeus, 1758)
Természetvédelmi értéke 1.000.000 Ft

Genus: **Neophron**
Savigny, 1809

Dögkeselyű (*Neophron percnopterus* Linnaeus 1758)
Természetvédelmi értéke 250.000 Ft

Genus: **Gyps**
Savigny, 1809

Fakókeselyű (*Gyps fulvus* Hablizl, 1783)
Természetvédelmi értéke 250.000 Ft

Genus: **Aegypius**
Savigny, 1809

Barátkeselyű (*Aegypius monachus* Linnaeus, 1766)
Természetvédelmi értéke 250.000 Ft

Genus: **Circaetus**
Vieillot, 1816

Kígyászölyv (*Circaetus gallicus* Gmelin, 1788)
Természetvédelmi értéke 1.000.000 Ft

Genus: **Circus**
Lacépède, 1799

Barna rétihéja (*Circus aeruginosus* Linnaeus, 1758)
Természetvédelmi értéke 50.000 Ft

Kékes rétihéja (*Circus cyaneus* L.innaeus, 1766)
Természetvédelmi értéke 50.000 Ft

Fakó rétihéja (*Circus macrourus* Gmelin, 1771.)
Természetvédelmi értéke 250.000 Ft.

Hamvas rétihéja (*Circus pygargus* Linnaeus, 1758)
Természetvédelmi értéke 500.000 Ft

Genus: **Accipiter**
Brisson, 1760

Héja (*Accipiter gentilis* Linnaeus, 1758)
Természetvédelmi értéke 50.000 Ft

Karvaly (*Accipiter nisus* Linnaeus, 1758)
Természetvédelmi értéke 50.000 Ft

Kis héja (*Accipiter brevipes* Severtzov, 1850)
Természetvédelmi értéke 500.000 Ft

Genus: **Buteo**
Lacépède, 1799

Egerészölyv (*Buteo buteo* Linnaeus, 1758)
alfajok *Buteo buteo buteo* (Linnaeus, 1758)
Buteo buteo vulpinus (Gloger, 1833)
Természetvédelmi érték 25.000 Ft

Pusztai ölyv (*Buteo rufinus* Cretzschmar, 1827) (*Buteo rufinus* Cretzschmar, 1827)
Természetvédelmi értéke 100.000 Ft

Gatyás ölyv (*Buteo lagopus* Pontoppidan, 1763)
Természetvédelmi értéke 50.000 Ft

Genus: **Aquila**
Brisson, 1760

Békászó sas (*Aquila pomarina* C. L. Brehm, 1831)
Természetvédelmi értéke 1.000.000 Ft

Fekete sas (*Aquila clanga* Pallas, 1811)
Természetvédelmi értéke 500.000 Ft

Pusztai sas (*Aquila nipalensis* Hodgson, 1833)
Természetvédelmi értéke 250.000 Ft

Parlagi sas (*Aquila heliaca* Savigny, 1809)
Természetvédelmi értéke 1.000.000 Ft

Szírti sas (*Aquila chrysaetos* Linnaeus, 1758)
Természetvédelmi értéke 500.000 Ft

Genus: **Hieraaetus**
Kaup, 1844

Törpesas (*Hieraaetus pennatus* Gmelin, 1788)
Természetvédelmi érték: 500.000Ft.

Héjasas (*Hieraaetus fasciatus* Vieillot, 1822.)
Természetvédelmi érték: 250.000Ft.

Genus: **Pandion**
Savigny, 1819

Halászsas (*Pandion haliaetus* Linnaeus, 1758)
Természetvédelmi érték: 500.000 Ft

Sólyomfélék rendje: Falconiformes

Sólyomfélék családja: *Falconidae*

Genus: **Falco**
Linnaeus, 1758

Fehérkarmú vércse (*Falco naumanni* Fleischer, 1818)
Természetvédelmi érték: 500.000 Ft

Vörös vércse (*Falco tinnunculus* Linnaeus, 1758)(*Falco tinnunculus* Linnaeus, 1758)
Természetvédelmi érték: 50.000 Ft

Kék vércse (*Falco vespertinus* Linnaeus, 1766)
Természetvédelmi érték: 500.000 Ft

Kis sólyom (*Falco columbarius* Linnaeus, 1758)
Természetvédelmi érték: 50.000 Ft

Kabasólyom (*Falco subbuteo* Linnaeus, 1758)
Természetvédelmi érték: 50.000 Ft

Eleonóra-sólyom (*Falco eleonora* Gené, 1839)
Természetvédelmi érték: 250.000 Ft

Feldegg-sólyom (*Falco biarmicus* Temminck, 1825)
Természetvédelmi érték: 100.000 Ft

Kerecsensólyom (*Falco cherrug* Gray, 1814)
Természetvédelmi érték: 1.000.000 Ft

Északi sólyom (*Falco rusticolus* Linnaeus, 1857)
Természetvédelmi érték: 100.000 Ft

Vándorsólyom (*Falco peregrinus* Tunstall, 1771)
alfajok: *Falco peregrinus peregrinus* Tunstall, 1771
Falco peregrinus calidus Latham, 1790
Falco peregrinus brookei Sharpe
Természetvédelmi érték: 500.000 Ft

III. Solymászmadarak

Solymászatra engedélyezett fajok

Héja (*Accipiter gentilis gentilis* Linnaeus, 1758)

Leírás

Közepes termetű madár, tyúk nagyságú. A tojó jelentősen nagyobb, mint a hím. A tojó testtömege hazai adatok alapján átlagosan 1050-1300 g, a hímé 655-770 g. A tojó hossza 60-63 cm, a hímé 53-55 cm, a kiterjesztett szárnyak mérete 100-120 cm. Az egy évnél idősebb madarak színe jelentősen eltér a fiatalokétól. Az előbbieké a hátoldalon először barnásszürke, majd hamvasszürke, a hasoldalon fehér színű, sötétbarna harántcsíkokkal. A fiatalok színe a hátoldalon barna, vörhenyes tollszegélyekkel, a hasoldalon sárgás alapon függőleges, hosszanti barna cseppfoltokkal. A szem szivárványhártyájának színe eleinte kékesszürke, majd egy éves kortól sárga, később narancssárgába hajló. Egyes öreg példányoké vöröses is lehet. A viaszhártya és a csüd színe sárga, zöldessárga. Karmai közül a hátsók és a belső kettő különösen erőteljes. Álló helyzetben az összecsucott szárnyvégeken jóval túlnyúlik a farok. Röptére jellemző a gyors szárnycsapásokat követő siklórepülés, esetenként nagyobb magasságokban a kitárt szárnyakkal való keringés vagy a fák közötti cikázó repülés. A röpképre jellemző a rövid, széles, lekerekített szárny és a hosszú farok, illetve a mell mintázata.

Elterjedési terület

Közép-és Észak-Európa, keletre a Volgáig, Kaukázus és Észak-Irán, délre Marokkóig és Kis-Ázsia. A Brit-szigeteken ritka.

Élőhelye

Erdők, ligeterdők, a sík-, a domb-, a hegyvidékeken egyaránt. Települések közelében is.

Életmódja

Elsősorban erdőlakó madár, de vadászni kijár a faszorokkal, ligetekkel szabdaltsíkságra, mezőgazdasági területekre is. Vadászata sokoldalú, zuhanásból és üldözéssel hajszával egyaránt képes zsákmányolni. Zsákmányállatokban nem válogatós, nemtől függően az egér, veréb nagyságú állattól, a mezei nyúl, fácánkakasig mindent képes elfogni. Egy éves korában már ivarérett és fészkelhet. A pár együtt épít fészket, többnyire összefüggő erdőkben, magas fák (elsősorban bükk, de tölgy, fenyő, nyárfá) lombkoronájában, a törzs mellett, nagyobb elágazásban. A száraz ágakból épített fészket zöld lombokkal is díszíti. A tojásrakás ideje március vége, április, tojásai zöldesfehérek, számuk többnyire 4, méretük 57x44 mm. A kotlási idő 35-38 nap, a fiatalok 40-43 nap múlva repülnek ki. Jellemző hangjai -gigigigig -kijee, kijee -giak, giak -kiáltások. Télen nagyobb távolságokat bekóborolhat, hazánkban gyakran északi példányok is megjelennek. A természetben mért legmagasabb életkora 19 év, de fogságban 28 évig is élhet.

Természetvédelmi jelentősége

A Kárpát-medencében élő állomány nem veszélyeztetett. Az európai állomány az ukrán és az oroszországi részek kivételével 60-90 ezer pár. Hazánkban a költőállomány, mintegy 2.000 pár. A hazai fészkelő állomány az elmúlt évtizedben enyhén növekvő tendenciát mutatott, jelenleg stabilnak tűnik. A természetvédelmi oltalom mellett köszönhető ez az erdőterületek növekedésének, főként az alföldi tájban. A héját a vadászok nem kedvelik, mivel a vadászható apróvad a zsákmánylistáján szerepel. Gyakran kárt okoz a főként vidéken, tanyán élőknek is, a baromfik, galambok megtizedelésével. A természetvédelem számára is okozhat problémát, ha túlszaporodik egyes helyeken. Kárt tehet egyes elszigetelt populációkban, ugyanis károsíthat fokozottan védett fajokat, azok szaporulatát (pl. fekete gólya, kerecsensólyom, békászó sas fiókáit elrabolhatja) és ezzel veszélyeztetheti a természetvédelmi szempontból fontosnak ítélt, veszélyeztetett fajokat. Ilyen esetekben a héjafiókák természetvédelmi engedéllyel történő más környéken található lakott héja fészekbe áthelyezésével a probléma többnyire orvosolható. Solymászathoz beszerzése természetvédelmi engedéllyel a természetből, vagy tenyésztésből egyaránt lehetséges.

Solymászati jelentősége

A héja a múltban és jelenleg is a solymászatra leggyakrabban idomított ragadozó madár. Nagy előnye a sólymokkal szemben a nagyfokú rámenőssége, a változatos zsákmánylistája, a viszonylag könnyű idomíthatósága. A solymászatra betanított héja rövid távú vadász, ezért kiválóan alkalmas gyalogos solymászatra. A vadászható apróvadak többségének, illetve más lőhető madarak elfogására alkalmazható, pl. fácán, fogoly, üregi nyúl, mezei nyúl (csak tojó héjával), szarka, szajkó, vetési varjú, dolmányos varjú stb., ezért igen kedvelt, sokoldalú vadászmadár. Hazánkban csak a törzsalak tenyésztése engedélyezhető solymászati célra.

***Accipiter gentilis buteoides* Menzbier, 1882**

Leírás

A törzsalaknál nagyobb és világosabb színű. A tojó súlya 1185-1850 (2000) g, a hímé 870-1170 g. Az öregek színe a fejtetőn, a hátoldalon világosszürke, egyeseknél még annál is világosabb, a mell színe fehér, halvány, vékony világosbarna, sárgásbarna keresztcsíkokkal. A szívérványhártya narancssárga-vöröses színű. A fiatalok színe világosabb, mint a törzsalaké. A törzsalak tartása solymászati célra engedélyezhető, de tenyésztése nem.

Elterjedési terület

Észak-Skandinávia, Oroszország délre az Onega-tóig, keletre a Léna folyóig. Kóborló példányai télen hazánkba is néha előfordulnak.

Karvaly (*Accipiter nisus nisus* Linnaeus, 1758)

Leírás

Galamb nagyságú madár, a héja kicsinyített mása. A tojó jóval nagyobb, testtömege 213-280 g, míg a hímé csak 117-150 g. A tojó hossza 35-39 cm, a hím 30-32 cm. A kitárt szárnyak mérete 60-80 cm. A kivedlett hímek hátoldala kékes palaszürke, a torok fehéres alapszínen szürkésfekete hosszanti rajzolattal, a hasi oldal a begytől lefelé harántcsíkos, vörhenyes tónussal. A tojók színe abban különbözik a hímekétől, hogy hiányzik, vagy nagyon halvány a vörhenyes árnyalat a hasi oldalon. A fiatalok hátoldala fakóbarna, rozsdás tollszegéllyel. A torok és a begytájék foltjai csepp és szív alakúak, a mell és a hasi tájékon a harántcsíkok fakószürkék. A szem szívérványhártyája először fehéressárga, majd élénksárga. A csüd hosszú, vékony, színe zöldessárga. A láb ujjai – különösen a középső – vékonyak és hosszúak. Ülő madárnál a fark az összecukott szárnyakon jóval túlnyúlik. Röptére jellemző a gyors szárnycsapásokat követő rövid siklások, esetenként a

nagyobb magasságokban a keringés. Röpkéjére jellemző a lekerekített, rövid, széles szárny és a hosszú farok. Kedvező fényviszonyok mellett a mell mintázata is kiegészítő határozó bélyeg.

Elterjedési terület

Európa, keletre Délnyugat Iránig, a Jenyiszejig és az Urálig, nyugatra a Brit-szigetekig és Spanyolországig.

Élőhelye

Síkságon és hegyvidéken egyaránt, tisztásokkal tarkított ligetes erdőkben. Településeken is előfordul, főként vadászatok alkalmával.

Életmódja

Költőhelyei elsősorban erdőszélek, tisztásokkal kevert ligetes erdők, lakott területeken temető, városi parkok. Vadászni rendszerint kijár a fasorokkal, ligetekkel szabdaltsíkságra, mezőgazdasági területekre. Vadászata sokoldalú, zuhanásból és üldözéses hajszával egyaránt képes zsákmányolni. Zsákmányállatai főként veréb nagyságú énekesmadarokból áll, de az erősebb tojó elfoghatja a galambot, szarkát, szajkót is. Egy éves korban már ivarérett, fészkelhet. Fészkelő helyének megválasztásakor előnyben részesíti az örökzöldeket, legfőképp a fenyőket. Fészket többnyire a fák alacsonyabb részeire, 3 - 8 m magasra építi. A száraz ágakból épített fészkekhez nem használ fel zöld lombot. Esetenként más madár fészket is felhasználja. A tojásrakás ideje május vége, június eleje. Tojásai kékeszöld alapon, kisebb-nagyobb rozsdavörösesen foltosítottak, számuk többnyire 4-5 db, átlagos méretük 39x32 mm. A kotlási idő 31-33 nap, a fiatalok 28-30 nap múlva repülnek ki. Jellemző hangjai -gigigig -güh -kiáltások. Télen nagyobb távolságokat bekóborolhat, hazánkban gyakran északi példányok is megjelennek. A természetben 15 évig élhet.

Természetvédelmi jelentősége

A hazai költőállomány 1000-2000 pár, az állomány lassú növekedést mutat. Az európai állomány az ukrán és oroszországi részek kivételével 170- 280 ezer pár. A télen megfigyelt példányok egy része északi vendég. Beszerzése solymászathoz természetvédelmi engedéllyel a természetből, vagy tenyésztésből egyaránt lehetséges.

Solymászati jelentősége

Egyes országokban (pl. Törökországban, Grúziában) igen kedvelt vadászmadár, elsősorban galamb, szarka nagyságig fogathatók vele madarak. Nagyobb méretei miatt általában a tojót idomítják. A héjához hasonlóan, de talán még rámenősebben üldözi a zsákmányát. Hazai solymászati alkalmazása nem túl gyakori annak ellenére, hogy nem igényel nagy kiterjedésű vadászterületet és elhelyezése, tartása is kisebb helyigényű.

Idomításánál egyesek nem kesztyűről indítják, hanem marokra fogva dobják a vad után. Solymászati célra tenyésztése hazánkban nem engedélyezhető.

Szirti sas (*Aquila chrysaetos chrysaetos* Linnaeus, 1758)

Leírás

Nagy termetű, pulyka nagyságú madár. A tojó valamivel nagyobb, mint a hím. A tojó testtömege 4200-5000 g, míg a hímé 3500-3700 g. Teljes hosszuk 75-88 cm, a kiterjesztett szárnyak mérete 188-220 cm. Az öreg tollruhás madaraknál a fejtető és a nyakszirt rozsdássárga (innen ered az arany sas - Golden Eagle - elnevezés), a hát és a mell egyszínű sötétbarna, mindössze a szárny fedőtollai világosabban szegettek és az alsó farkfedők fehérek. A tarkótájékon lándzsa alakúak a tollai. A fiatalok színe barna, a farok fehér, sötétbarna végszalaggal. A gatyá általában világosabb, mint a mell. A fiatalkori tollruhát mintegy öt év alatt cserélik le az öregkorira. A szivárványhártya a fiataloknál barna, az öregeknél tűzessárga. A csüd tollas, az ujjak erőteljesek, színük sárga. Az ülő madár szárnya majdnem eléri a viszonylag rövid farok

végét. Rőptére jellemző a lomha, erőteljes szárnycsapások, a hosszú siklások, illetve a keringés. Rőpképén a kiterjesztett szárnyak hosszúak és nagyjából egyenlő szélesek, a végén szétálló tollakkal, a fej és a nyak megnyúlt. A fiatalok szárnyán két világos folt látható, a fark fehér, sötét csíkkal a végén. Az öregek egyszínű sötétbarnák. Siklaskor a szárnyak enyhén felfelé ívelnek.

Elterjedési terület

A faj Eurázsia és Észak-Amerika hegyvidékein általánosan elterjedt. Európában - Spanyolországban az *Aquila chrysaetos homeyeri* alfaj él - Nyugat-Szibériáig költ.

Élőhelye

Sziklás, erdős, magashegységek, kóborlásai alkalmával síkvidék, mezőgazdasági területek.

Életmódja

Elsősorban a magas hegységeket, sziklákat, öreg erdőket kedveli fészkelés céljára, de vadászni kijár a síkságra, mezőgazdasági területekre is. Többnyire ülő vagy futó vadat zsákmányol, néha nagyobb testű madarat. Zsákmányállatai főként emlősök, a vakondtól, a mezei nyúlön keresztül az őzgidáig, rókaig, kóbor kutyáig. Télen a dögre is rájár. Öt éves korban már fészkelhet. Fészkepítő faj, gyakran sziklapárkányra építi az évente egyre nagyobb méretű fészket, de fán is költ. Ilyenkor a fa koronájában, nagy magasságban a törzs mellett, elágazásba építi meg a fészket. Váltófészket gyakran épít és azokat több éven keresztül - gyakran változtatva - használja. A száraz ágakból épített fészkekhez használ zöld lombot. A tojásrakás ideje március, tojásai fehéres alapon több-kevesebb erős rozsdabarna, lilásszürke folttal. Számuk többnyire 2 db, átlagos méretük 77x59 mm. A kotlási idő 43-45 nap, a fiatalok 75-80 nap múlva repülnek ki. Jellemző hangjai -hiéh -glük, glük, glük -giak, giak -a fészeknél -kai, kai, kai, kejjak, kejjak -kiáltások. Télen nagyobb távolságokra is elkóborol. Hazánkban gyakran megfigyelhetők kóborló példányai, különösen az Alföldön. Fogságban 57 éves korú madár, a természetben ennél rövidebb, 26 éves életkor ismert.

Természetvédelmi jelentősége

Európában és tőlünk keletre stabil állománya van, az ukrán és orosz részek nélkül a fészkelő párok száma mintegy 5 800 - 6800. Hazánkban hosszú évtizedeken keresztül legfeljebb, mint téli vendég fordult elő. Az utóbbi években, valószínűleg a megerősödött szlovákiai populációból 5-6 pár fészkelőként megtelepedett és rendszeresen repít fiókákat. A szirti sas hazánkban fokozottan védelem alatt áll. Beszerzése kizárólag regisztrált tenyészetből lehetséges. Tartásához, szaporításához előzetes természetvédelmi engedély szükséges.

Solymászati jelentősége

Régen, főként keleten, az orosz pusztákon, a kirgizeknél kedvelt solymászmadár volt a szirti sas. Ez a kedveltsége napjainkra már áterjedt Európára is, bár jóval szűkebb körben tartják, mint pl. a sólymokat vagy a héjakat. Keleten sokoldalú használati lehetősége és a hosszú élete tette tartását, idomítását kívánatosá. Gyakran apáról fiúra szállt a betanított vadászmadár tulajdonjoga. Betanítható volt nagyobb madarak vadászatára, de nyúlra, rókára, sakálra, farkasra, őzre, antilopra és más hasonló nagyságú vadra is használható volt. A solymászatból élők számára igen értékes tulajdonság volt ez a sokoldalúság. Használták gyalogosan és lóhátról is. A magyarságra nem volt igazán jellemző a sassal való solymászat. Manapság Európában főként mezei nyúl vadászatára használják. Tartását korlátozza a nagy helyigénye, a szállítási nehézségek, és a meglehetősen magas beszerzési ára. Ugyanakkor beszerzésénél meggondolandó az a tény, hogy az általa vadászható mezei nyúl tojó héjával is eredményesen pedzhető (megfogatható).

Feldegg-sólyom (*Falco biarmicus feldeggii* Schlegel, 1843)

Leírás

Karcsú jérce nagyságú madár. A tojó testtömege 700-900 g, a hímé 500-600 gr. Hossza 34-50 cm, a kiterjesztett szárnyak mérete 90-115 cm. A kivedlett madarak hátoldala hamvas barnásszürke, szürkéskék, világos tollszegélyekkel, a szárnytollakon haránt irányú mintázattal. A fejtető és a tarkó vörössárga, a szemek alatt világosbarna vékony barkóval. A mell szalmasárga, hosszanti fákóbarna, cseppfoltokkal. A csüd és az ujjak sárgák. A fiatalok hátszíne barna, világos tollszegélyekkel. A fejtető és a tarkó vörösbarna, a szemek alatt szélesebb, sötétbarna barkókkal, a világos részek esetenként vörhenyesek, a mellen a barna cseppfoltok nagyobbak és sűrűbben helyezkednek el, mint az öregek tollruhájánál. A csüd és az ujjak színe fehéres szürkéskék. Sötétebb és világosabb színváltozatok is előfordulnak. A szem szivárványhártyája feketésbarna. A felső csőrkván un. sólyomfog található. Az ülő madár farka túlér az összecukott szárnyakon. Röpkéjére a hosszú, hegyes szárnyak és a vándorsólyoménál hosszabb, de a kerecsenénél rövidebb farok a jellemző. Röpte puhább a vándorsólyoménál, de keményebb a kerecsenénél.

Elterjedési terület

Itália, Szicília, Görögország, Szlovénia, Horvátország, Jugoszlávia, Albánia, Görögország, Kisz-Ázsia és Törökország.

Élőhelye

Sziklás hegyoldalak, köves puszták, szirtek, romok.

Életmódja

Magas, sziklás hegységekben, a kiszélesedő, ellaposodó völgyekben, a környező félsivatagi síkságokon fordul elő, de a tengerparti sziklákon is fészkel. Vadászata során alacsonyan üldözve és magasból zuhanva, vágva is képes zsákmányolni, de gyorsasága elmarad a vándorsólyométól. Zsákmányállatait főként madarak alkotják, mint pl. pacsirta, szirti galamb, vércse, de kisebb emlősöket, hüllőket és kétéltűeket, sőt rovarokat is zsákmányol. Gyakran a párok együtt vadásznak. Két-három éves korban kezd el fészkelni. Fészket sziklaüregben vagy sziklafalon, ahol mélyedés található, alakítja ki. A tojásrakás ideje február közepétől, de többnyire márciusban. A tojások hasonlítanak a vándorsólyoméhoz, de a sárgás szín több mint a vörösbarna foltok. Számuk többnyire 3-4, átlagos méretük 51x41 mm. A kotlási idő 32-35 nap, a fiatalok 35-42 nap múlva repülnek ki. Jellemző hangja a fészkek közelében éles „kri, kri, kri”. Élettartama fogságban 17 év.

Természetvédelmi jelentősége

Hazánkban még nem észlelték. A Földközi-tenger mentén fészkelő Feldegg-sólyompárok száma mintegy 200, ezért fokozott védelmük indokolt. Afrikában déli irányba haladva, más alfajok (pl. *F. biarmicus biarmicus*) váltják fel. Beszerzése előzetes természetvédelmi engedély alapján regisztrált tenyészetből lehetséges.

Solymászati jelentősége

Szárnyasvad vadászatára alkalmazható, mind magasan körözésből (anwartból), mind pedig kesztyűről indítva. Támadásainak gyorsasága, hevedése azonban elmarad a vándorsólyométól és eredményessége is bizonytalanabb. Számolni lehet azzal is a solymászatban, hogy más természetes zsákmánya (pl. apró emlős, hüllő, rovar) elvonhatja a figyelmét a felhajtott és sokkal kívánatosabb zsákmányról.

Északi sólyom (*Falco rusticolus rusticolus* Linnaeus, 1857)

Leírás

Réce nagyságú, közepesnél nagyobb méretű madár. A tojó nagyobb, mint a hím. A méretük és a színük jelentősen különbözik. A tojók testtömege 1400-2100 g, a hímeké 960-1300 g. Testhossza 50-60 cm, a kiterjesztett szárnyak hossza 110-160 cm. Színezetük rendkívül változó, a sötét feketésbarnától a világosbarnán, a fehéresszürkén, szürkésfehéren keresztül, a fehérig minden színváltozat előfordul. Az öregek hátoldalán a tollak a sötét színváltozatnál világosabban szegélyezettek, gyakran fehér pettyekkel. A szem alatti barkó alig kivehető. A világos, vagy fehér változatnál a hátoldal tollai feketésbarnán vékonyan szegélyezettek, barnásfekete, „V” alakú pettyekkel. A mell a nyaktól lefelé egyre nagyobb csepp, illetve hosszanti foltokkal, két oldalon harántcsíkokkal kiegészülve. Lehetnek teljesen fehér mellűek is, a lábak környékén apróbb fekete pettyekkel. A csüd és a lábujjak sárgák. A fiatalok színezete hasonló az öregekéhez, de azokénál barnásabb, illetve a világosaknál sárgásabb, a mell foltozottsága sűrűbb, nagyobb méretű és jobban ráterjed a begytájékra. A csüd és az ujjak kékes szürkésfehérek. A szem szivárványhártyája feketésbarna. A felső csőrakán un. sólyomfog található. Az ülő madárnál az összecsucott szárny majdnem eléri a farkok végét. Teste a csüd vonalában a legszélesebb, farka, szárnya viszonylag hosszú. Röpkéjére jellemző a hegyes szárny, az alsó fedőtollak sötétebb színezete, a szárnyvégeken sötétebb árnyalattal és a zömök test, a leírt színváltozatokkal. Röptére jellemző az igen erőteljes szárnycsapások, a rendkívül gyors, nyilálló repülés az alacsonyabb, földközeli magasságokban is.

Elterjedési terület

Eurázsia és Észak-Amerika sarkkörön túli része, Grönland, Izland. Kóborló példányai Nyugat-Európában, Oroszország középső részein is megjelenhetnek. Több változata ismert, mint pl. a grönlandi, izlandi, norvég vadászsólyom, vagy a kerecsensólyom felé átmenetet képező altáji sólyom, nem beszélve más ázsiai és az Észak-amerikai változatról.

Élőhelye

Sziklás, nyílt tájak, tengerpartok, szigetek.

Életmódja

Sziklás hegységekben, főként a völgyek felé szabad kirepülést biztosító sziklapárkányokon fészkel. Kedveli a sarkköri tundrán a kiszélesedő folyóvölgyeket sziklával, lejtőkkel. Gyakran választja fészkelő helyét a nagy tengeri madárkolóniák közelében. Előfordul, hogy fenyőerdő szélén, fán fészkel, pl. holló elhagyott fészkében. Sokoldalú vadász, képes alacsonyan üldözve a földről is zsákmányolni, de sikeres a magasban, a levegőben is. Zsákmányállatai főként madarak, ezek közül is a legtöbbet a hófajdból zsákmányol. Időnként kisemlősöket is elfog. Két-három éves korban kezd el fészkelni. A tojásrakás ideje április első fele. A tojások alapszíne világossárga, sűrű, finom világos vörösesbarna foltokkal. Számuk többnyire 3-4 db, átlagos méretük 59x46 mm. A kotlási idő 30-36 nap, a fiatalok 46-49 nap múlva repülnek ki. Jellemző hangja a fészek környékén a -kjak-kjak-kajak -. Élettartama fogságban mintegy 19 év.

Természetvédelmi jelentősége

Magyarországon természetes úton még nem fordult elő. Észak-európai, kb. 1000 páros állománya kiemelten védett. Egyes országokban, mint pl. Izlandon olyan mértékű védelmet élvez, hogy még a kivedlett tollai sem hozhatók ki az országból. Erre többek között azért volt szükség, mert a faj egyedei igen keresettek voltak, és a mai napig azok, mind a fiókák, mind a felnőtt madarak befogásával az állományuk veszélyeztetetté vált. Különösen a világos, fehér színváltozatú egyedek a legkeresettebbek. Másrésről az életterük, táplálékbaázisuk is szűkül, kóborlásai során egyre több veszély jelentkezik (pl. lelövés, befogás, peszticidek) ami szintén kedvezőtlen hatást gyakorol a fajra. Annak felismerése, hogy a kipusztulás közvetlen veszélye fenyegeti, szükségessé

tette nemzetközi védelemben részesíteni, ezért is került be a Washingtoni Egyezmény I. listájára. A védelemnek köszönhetően európai állománya ma stabilnak mondható, mintegy ezer párra tehető, de ez sajnos még mindig veszélyeztetettnak minősíthető. Solymászatra kizárólag a regisztrált tenyészetből származó madarak használhatók, a természetvédelmi hatóság előzetes engedélyével.

Solymászati jelentősége

Minden időben igen keresett, nagy becsben tartott, különleges vadászmadár volt és az manapság is. A világos színű madarak keresettebbek, mint a sötétebb színűek. Nagytestű madarak elfogására alkalmas (a fácán, récefélék, ludak), a régi időben darvakat, kócsagokat, gémféléket is fogattak velük. Hátránya e fajnak, hogy viszonylag gyakran jelentkezik nála akklimatizációs problémaként a légzőszervi megbetegedés. Különösen a világos grönlandi, izlandi vadonból befogott példányok hajlamosak erre. Az egy évnél tovább tünetmentes madarak már nagy valószínűséggel egészségesek maradnak. Érdekessége, hogy sötétben is kiválóan lát. Magas ára miatt hazánkban csak néhány példányát tartják. Külföldön egyes tenyésztők gyakran próbálkoznak hibridizációjával. Kerecsensólyommal, vándorsólyommal keresztezve igyekeznek nagyobb solymászártékű egyedeket létrehozni. Magyarországon a jogszabályok nem engedélyezik a solymászmadár-fajok keresztezését.

Vándorsólyom (*Falco peregrinus peregrinus* Tunstall, 1771)

Leírás

Közepes méretű madár, valamivel kisebb, mint a kerecsensólyom. A tojó jelentősen nagyobb, mint a hím, testtömege 900-1100 g, a hímeké csak 580-760 g. A hossza 42-45 cm, illetve a hím 38-42 cm. A kiterjesztett szárnyak mérete 104-110 cm, illetve 86-106 cm. Az öregeknél a fejtető, a nyakszirt és a pofatájék szürkésfekete, széles barkóval, a hát hamvas palaszürke. A torok és a begy fehér, esetenként rozsdássárga árnyalattal. Lefelé haladva kezdetben apró kerek, majd szív alakú feketés pettyek, a hasi tájékon és a gatyákon harántsávok találhatóak. A farktollakon fehér végszalag, és több sötét harántsáv található. A csüd, a lábujjak és a viaszhártya élénksárgák, a szem körüli bor sárga. A fiatalok hátoldala szürkésbarna, barkójuk széles és barna. A hasi tájékon sárgás alapon hosszanti sötétbarna foltok találhatóak, a csüd, a lábujjak, a viaszhártya zöldessárga. Az ujjak hosszúak, különösen a külső és a középső. A szem szivárványhártyája feketésbarna. A felső csőrökavára jellemző a sólyomfog. Az álló madárnál az összecukott szárny majdnem eléri a rövid fark végét, a tollak keményen és feszesen tapadnak egymásra. Röpkéjére jellemző a hegyes szárny, rövid, összecukott fark, a test színezete, illetve a sötét fej és a barkó. Röptére jellemző a gyors szárnycsapásokkal való emelkedés, a keringés, vagy tempós, gyors szárnycsapásokkal való ütemes és gyors haladás, illetve sarlóalakú, összehúzott szárnyakkal végzett támadó zuhanórepülés.

Elterjedési terület

Európa, keletre Észak-Oroszországig, délre a Földközi tengerig és a Kaukázusig.

Élőhelye

Sziklás hegyvidékek, esetenként magas épületek tornyai, nyílt vidékek, puszták, vizek, mocsarak.

Életmódja

Sziklás hegységekben, főként a völgyek felé szabad kirepülést biztosító sziklafalak párkányain fészkel. Néha fenyőn lévő fészkekben is költ. Előfordult, hogy magas épület ritkán járt részén is fészkel. Az északi részekben földön is fészkelhet. Vadászterületét tekintve nem válogatós, csak nyílt térség legyen. A mezőgazdasági területek mindegyike fölött megjelenhet, kedveli a vizes területeket, nádasokat, mocsarakat, télen még a városok fölé is bemerészkedhet. Kizárólag repülő madarakat zsákmányol, fő tápláléka a galamb vagy más hasonló nagyságú madár, de kedveli a

vízimadarakat is. Többnyire két-három éves korában kezd el fészkelni. A tojásrakás ideje március közepe. A tojások alapszíne világossárga, sűrűn vörösesbarna foltokkal tarkítva. Számuk többnyire 3-4 db, átlagos méretük 51x41 mm. A kotlási idő 29 nap, a fiatalok 35-42 nap múlva repülnek ki. A szülők még további egy hónapig tanítják vadászni. Jellemző hangja a fészek környékén a -kocik -vagy a -geeg-geeg-geeg-, illetve ha méltatlankodik, akkor a gre-gre-gre-kiáltások. Élettartama a vadonban mintegy 17 év, a fogságban 21 év is lehet.

Természetvédelmi jelentősége

Az európai vándorsólyom állomány a 60-as, 70-es évekre mélypontra került. Ugyanez elmondható volt az észak-amerikai állományra is. A gyakorlatilag világjelenség fő oka a nehezen lebomló dinitro-toluol (DDT) hatóanyagú permetező/porozószer volt, amelyet a második világháború alatt fejlesztettek ki. Nagy előnyének látszott, hogy az emberi és más melegvérű állati szervezetre még nagy adagokban sem káros. Több évtizeden keresztül általánosan használat volt (pl. Holló 10, Gesarol, Matador néven) a mezőgazdaságban, kertészetekben, háztartásokban rovarkártevők ellen. A hatvanas években azonban kiderült róla, hogy az élő szervezetekben felhalmozódott (akkumulálódott) és lassú mérgezési folyamatot indított el. A felhalmozódás a táplálékláncba való beépülésével történt és a legtöbb mérgező csúcsragadozóban gyűlt össze, a rovarok felszedték a mérget a lepermetezett növényekről, vagy közvetlenül a kitinpáncéljukon keresztül. A rovarokat megették a rovarévi madarak, majd azokat a ragadozómadarak. A vándorsólyom ilyen csúcsragadozóként jelentős mértékben akkumulálta a DDT-t. A mérgezés következtében először a tojások héja elvékonyodott, törékennyé vált, majd csökkent a lerakott tojások száma, a tojások egyre nagyobb mértékben váltak terméketlenné, majd már a tojásrakás is elmaradt. Ez a katasztrófa folyamat rövidesen éreztette hatását és a régi vándorsólyom fészkek sorra elnéptelenedtek. Ilyen helyzetben az egészséges populációnál kevésbé jelentős károsító tényezők (mint pl. a fészekpusztítás, tojásgyűjtés, solymászati célra befogás, fióka kiszedés, lelövés) nagymértékben veszélyeztették a még megmaradt állományt. A hetvenes évek elején, felismerve a DDT káros hatását, a fejlett világban, majd később másutt is betiltották a használatát. A szer hatóanyagának felezési ideje mivel mintegy tíz év, így a kedvező változás a nyolcvanas évektől volt várható. Ehhez hozzájárult a vándorsólyom időközben bevezetett erőteljes nemzetközi védelme is, így az állomány lassú növekedést kezdett mutatni. Mára a vándorsólyom állomány sok helyen már elérte az ötvenes éveket. Hazánkban a vándorsólyom nem volt túl gyakori, de a középhegységeinkben sziklákon, kivételesen épületen is, mintegy 10–20 pár rendszeres fészkel. A hatvanas évek elejére az állomány eltűnt és csak, mint ritka téli vendég fordult elő hazánkban. Az előfordulások a nyolcvanas évektől megszorodtak és a kilencvenes évek közepétől 1-2 pár ismét megtelepedett, ma pedig már 7-10 pár fészkel hazánkban. A faj európai állománya -az ukrán és orosz részek nélkül 8 500 – 15 000 pár. Hazánkban solymászatra csak regisztrált tenyészetből származó madarak használhatók, előzetes természetvédelmi engedéllyel.

Solymászati jelentősége

A sólymok közül Európában a leggyakrabban használt, igen kedvelt solymászmadár. Kiváló vadászati tulajdonságai miatt szárnyasvadra való vadászatnál eredményessége megelőz minden más sólyomfélét. Elsősorban magasan körözéses stílusban vadásznak vele, amikor a fej felett magasan köröző madár az alatta felzavart szárnyasvadat igen sebes zuhanása végén egy erőteljes rúgással lerúgja a levegőből, majd rászáll és ha még él, erős csőrével elroppantja a nyakcsigolyáját. A kisebb madarat a levegőben megragadja a karmaival és leszáll vele a földre. Gyakorlatoztatásának egyik módja a tollbábúra való vágatás (szatunázás), amit igen hevesen és nagy gyorsasággal végez, a gyakorlott madarak igen kitartóan. A vándorsólyom betanításához hozzátartozik a sapkázás, a madár fejére speciális sólyomsapka rátétele és a záró szíjakkal való rögzítése. A solymászat során betanítható fácánra, fogolyra, récefélékre, galambra, balkáni gerlőre, varjúfélékre stb. Régen darvak, kócsagok, gémfélék vadászatára is idomították.

Használható lóhátról és gyalogosan is, a vele való solymászatnál vadászeb is alkalmazható, elsősorban a vizslafélék.

***Falco peregrinus calidus* Latham, 1790**

Leírás

A törzsalaknál nagyobb és világosabb színű. A tojó súlya 925-1333 g, a hímé 588-740 g., az öregeknél a fejtető szürkés, a hát hamvaskék, a barkó keskeny és palaszürke. A mell alapszíne fehér, a torok és a begytájék mintázat nélküli, a hasoldalon a keresztcsávok vékonyak és ritkán helyezkednek el. A fiatalok színe világosabb a törzsalaknál.

Előfordulás

Észak-Oroszország, Lappföld, Nyugat-Szibéria a 76-ik szélességi körig, keleten a Lénáig. Téli kóborlóként Afrikáig is eljuthat, hazai előfordulása bizonyított.

***Falco peregrinus brookei* Sharpe**

Leírás

A törzsalaknál kisebb és színben is eltér attól. A madarak súlya 445-920 g. Az öregek feje. Háta fekete, majd a szín kékesszürke árnyalatba megy át. A barkójuk fekete, széles, gyakran vöröses folt található a tarkótájékon. A mell alapszíne sárgászöld, vékony, ritkás barna keresztcsávózással. A fiatalok színezete hasonló a törzsalakhoz, de annál sötétebb.

Előfordulása

Földközi tenger térsége, Dél-Spanyolország, Észak-Marokkó, keletre a Kaukázusig, Kis-Ázsiáig.

Solymászatra nem engedélyezett fajok

Rétisas (*Haliaeetus albicilla* Linnaeus, 1758)

Leírás

A legnagyobb termetű sas Európában. A tojó valamivel nagyobb mint a hím, testtömege 4300-6700 g, míg a hímé 3000-4600 g. A testhosszuk 77-95 cm, a kiterjesztett szárnyak mérete a tojónál 240 cm, a hímnél 220 cm. A csüd csak félig tollas, a viaszhártya, az ujjak sárgák, igen erőteljesek, nagyok, a karmok feketék. A szem szivárványhártyája aranysárga. A csőr igen erőteljes, hosszú és sárga színű. A kivedlett hím és tojó színezete hasonló. Az öreg színezetet fokozatosan hat év után érik el. A fejtől haladva a test alsóbb részei felé, a szín a szalmasárgától a fakóbarnáig változik, a fedőtollak világosabban szegélyezettek, az evezőtollak sötétbarnák, a hasi oldal vörösesbarna árnyalatú. A fark fehér. A fiatalok színe jelentősen eltér az öregektől, a színezetük egyszínű sötétbarna, de vedlés során „tarkának” tűnik. Az ülő madárnál a fark nagyon rövid a hatalmas szárnyakhoz viszonyítva, az összecukott szárnyak jóval túlérnek a farkon. A kivedlett madarak röpképe jellemző a hatalmas méreten túl a hosszan előrenyúló nyak és fej, a nagyon hosszú és egyenesen széles szárny a széttárt evezőtollakkal, az igen rövid fehér, ék alakú farkokkal. A fiatalokra az egyszínű sötétbarna szín a jellemző, az öregeknél leírt alakú sajátosságokkal, kivéve, hogy az ék alak a farknál, amely ekkor még nem alakul ki. Röptére egyaránt jellemző a nagy magasságokban való körözés, a lomha szárnycsapásokkal való emelkedés, a zuhanás, vagy a vizek feletti siklás.

Elterjedési terület

Grönland, Észak-Norvégiától Közép-Európán keresztül a Földközi-tengerig, Irak és Irán, keletre Mandzsúriáig. Télen az északi fészkelők délre kóborolnak, így Magyarországra is eljutnak.

Élőhelye

Sziklás tengerpartok, édesvízi tavak, folyók mentén, ártéri és galériaerdők.

Életmódja

Előfordulása mindig nagyfelületű vizekhez kötődik, tengerhez, tavakhoz, folyókhoz. Nálunk a Duna árterein, illetve nagyobb tavak, halastavak környékén fészkel. Fő tápláléka a hal, amit ügyesen, a vízfelszín felett repülve emel ki a vízből és viszi ki a partra, vagy egy part menti fára, hogy ott elfogyassza. A halak mellett üldözi a réceféléket, ludakat és más vízimadarat, elfogja a mezei nyulat és más sérült, beteg vagy fiatal hasonló nagyságú állatot. Gyakran rájár a dögre is. Az öreg madarak csak ritkán, nagy hidegek idején hagyják el a költőterületüket, a fiatalok azonban a téli hónapokban kóborolnak. A fészket gyakran sziklákra, hazánkban ennek hiányában hatalmas fákra rakják úgy, hogy biztosítva legyen az akadálymentes be- és kiszállás lehetősége. Néha egyedülálló fát választ ki. Időnként váltogatja fészkeit. Általában 5-6 éves korban sikeres az első fészkelése, a tojásainak száma 1-3 db. Méretük 75X58 mm, színük fehér, ritkán barnán foltozott. A tojásrakás ideje február vége, március. A kotlási idő 38 nap, a fiókák kirepülésére 70-90 napos korban kerül sor, de a fiatalok még 2-3 hónapig a szülőkkel maradnak. Jellemző rá gyakori kiáltozás. A hím hangja erőteljes, magasodó, majd halkuló tízszer vagy többszöri -krik-rik-rik-rik -, a tojóé ennél halkabb -rak-rak-rak -. A természetben mintegy 31 évig, fogságban 42 évig is élhet.

Természetvédelmi jelentősége

Az európai állomány, főként a klórozott szénhidrogének, ezen belül is a elsősorban a DDT használata miatt került kritikus helyzetbe. Hazánkban a dűvadirtásban széles körben alkalmazott mérgezések és a peszticidekkel, nehézfémekkel szennyezett felszíni vizek jelentették a legnagyobb veszélyt a fajra. A nem szelektív mérgek betiltását követően, a felszíni vizeink tisztulásával, valamint a jogi és a gyakorlati védelem erősödésével a 70-es években mért, mélypontot jelentő 8-10 párról napjainkra 130 pár fölé emelkedett a hazai költő állomány. A Kárpát-medencei állomány keveredése más csoportokkal, így a téli kóborlókkel nem bizonyított, sőt a kutatási adatok éppen ez ellen szólnak. Ezért védelme kiemelt jelentőségű. A teljes európai állomány – az oroszországi populáció nélkül – mintegy 4000 párra tehető. A rétisas a parlagi sasnál érzékenyebb kotlási időben a zavarásra. A fészkekről messzire ellát a madár, így a távoli rendellenességek is menekülésre, a fészek elhagyására készíthetők. Hazánkban a legnagyobb veszélyeztető tényező emiatt az erdészeti munkák elhibázott ütemezése (fakivágások, a fészkek körüli mozgások). További problémák forrása, hogy gyakran költ halastavak mellé, és innen látja el táplálékkal a fiókáit. Amennyiben a halastavat a fészkelési időszakban leeresztik, akkor a költés veszélybe kerülhet, illetve a madarak időlegesen elhagyhatják a korábbi revírjüket. Megtelepedésük műfészkek kihelyezésével segíthető elő. A téli ellenőrzött táplálékkal történő időszakos etetés nem csak a hazai állomány megerősödését szolgálja, hanem a tőlünk többnyire északkeletről érkezőkön is segíthet. Hazánkban fokozottan védelem alatt áll, károsítása bűncselekménynek minősül.

Solymászati jelentősége

Ritkán idomított ragadozómadár, inkább egy-egy konkrét feladatra, pl. filmszerepre tanítottak be egykor hazánkban rétisast. Sikerrel oldották meg vele jókora halak kiemelését a vízből. Máskor nyúl vadászatra gyakorlatoztatták, azonban erre nem vált be. Esetenként gondként jelentkezik, ha a szabadon engedve szembe kerül idegenekkel. A gazdájához szokott, nagyon kezes madár idegenek közeledésére ellenségesen reagálhat és könnyen megtámadhatja őket. Felnőttekre is, de a földön játszó gyermekekre különösen veszélyes lehet. Utóbbiakat még zsákmányának is tekintheti. Nagy súlya és méretei miatt nehezen hordozható, apróvad vadászatára nem igazán alkalmas madár. Valódi solymászmadárrá sohasem lesz, ezért sem lehet vele pedző vadászatokon találkozni.

Egerészölyv (*Buteo buteo buteo* Linnaeus, 1758)

Leírás

Zömök tyúk nagyságú, közepes méretű madár. A tojó testtömege 700-1200 g, míg a hímé 610-870 g. A tojó hossza 53-58 cm, a hím 51-55 cm, a kiterjesztett szárnyak mérete 113-128 cm. Színezete rendkívül változó a sötétbarnától a világos, majdnem fehér színig. Az utóbbi inkább az északi példányokra jellemző. A hazaiak hátoldala többnyire egyszínű sötétbarna vagy barnásszürke, a válltollak és a szárnyfedők szegélyesek. A has oldal a begytájékon sárgásfehér hosszanti barna csíkokkal, lejjebb több a barna szín és a rajzolat harántcsíkos. Messziről a melltájékon gyakran egy világosabb, fordított patkó alakú rajzolat figyelhető meg. A fiatalok gatyája hosszanti foltos, az öregeké egyszínű barna, vagy harántsváros. A szívdarványhártyájuk kezdetben szürke, majd sötétbarna, barnássárga. Csüdjük sárga, ujjai rövid, a hátsó és belső karmok kisebbek a héjájánál. Az ülő madárnál az összecsucott szárny majdnem eléri a farok végét. Röptére jellemző, hogy gyakran nagy magasságokban kitárt szárnyal kering, vagy kis magasságban egyhelyben szitál. Szárnycsapásai lomhák, de időnként sarló alakúra görbített szárnyakkal zuhanó repülésre is képes. Röpkéjére jellemző a széles, nem túl hosszú szárny, az ujszerűen szétterjesztett elsőrendű evezőtollak, és tövükön egy-egy fehér folt, a viszonylag rövid, széles farok sok keresztávval, illetve a mell mintázata.

Elterjedési terület

Európa, keletre Finnorszáig, Romániáig, Kis-Ázsiáig.

Élőhelye

Síkvidéki, domb-és hegyvidéki zárt erdőkben, illetve táplálékszerzési célból a mezőgazdasági területeken.

Életmódja

Elsősorban a közephegységi összefüggő erdőket keresi fészkelés céljára, de az alföldi területeken is egyre gyakrabban ritkábban rak fészket. Vadászni kijár a fásorokkal, szoliter módon álló fákkal tarkított síkságra, mezőgazdasági területekre is. Kedveli az utak menti fásorokat, villanyoszlopokat, de gyakran földhanton is megtalálható, amint zsákmányára les. Vadászatára a lesből, illetve az a alacsonyan, egy helyben szitálásból a földön lévő zsákmányra zuhanás a legjellemzőbb. Zsákmányállatai főként a kisméretűek köréből kerülnek ki, elsősorban mezei pockot fogyaszt, de alkalmanként hullókat, még röpképtelen madárfiókat is elfog. A dögöt sem veti meg. Egy éves korban már fészkelhet. Fészkepítő faj, többnyire a lombkorona alsó, középső részére építi száraz ágakból, többnyire a törzs mellé, elágazásba a fészket. élő ágakat is felhasznál, később zöld lombbal béleli, amely eltarthat a fészkelés végéig. Kedveli a saját maga építette fészkeket. A tojásrakás ideje március végétől, április közepéig, tojásai zöldesfehér alapon vöröses-és szürkésbarnán foltos. Ritkán foltmentes is lehet, számuk többnyire 3-4 db, átlagos méretük 56x45 mm. A kotlási idő 33-35 nap, a fiatalok 42-49 nap múlva repülnek ki. Jellemző hangja az erőteljes, nyávogó - hijéé, hijüü -, illetve rövid káromás szerű hang vagy fészeknél megismétlődő rövid nyávogások. Télen kóborol, de a fészkelőhely közelében marad. Hazánkban gyakran északi példányok is megjelennek. Jelölt példány alapján a természetben 26 évig is élhet, míg fogságban 30 éves kort is megélt már.

Természetvédelmi jelentősége

A leggyakoribb hazai ragadozómadár. Költőállománya meghaladja a tízezer párat. A természetben a közepes méretű ragadozómadarak közül az egerészölyv kerül a leggyakrabban az ember szeme elé. Állománya egész Európa szerte stabil, mintegy félmillió pár (az ukrán és oroszországi részek nélkül), ezért nem veszélyeztetett faj. Nagy egyedszáma következtében a mezőgazdaságban kárt okozó, fő táplálékát jelentő mezei pockoknak a zsákmányolásával jelentős hasznot hajt. Emellett elenyésző az apróvadakban néha okozott kár a beteg, sérült vagy fiatal egyedek elfogásával. Üres

fészkeiket gyakran más ragadozómadarak használják költésre. A közép feszültségű vezetékek (fém, vasbeton) tartóoszlopai környékén gyakran találhatóak áramütéstől elpusztult példányok. Solymászati célra 2007. január 1-től új példányra tartási engedély nem adható ki.

Solymászati jelentősége

A sasszerűen repülő, szép, nagy madár fiókakorban megkezdett neveléssel könnyen kezessé tehető, betanítható a kézre szállásra, a szabadon követésre, a körözésre, azonban apróvad beavadászására természetes mérete ellenére sem alkalmas. Támadókedve csekély, többnyire csak a természetes zsákmányállatai iránt van érdeklődése.

Parlagi sas (*Aquila heliaca* Savigny, 1809)

Leírás

Lúd nagyságú madár, a szirti sasnál valamivel kisebb. A tojó testtömege átlagosan 3500 g, a hímé 2700 g. A testhosszuk 79-84 cm, a kiterjesztett szárnyak mérete a tojónál 200–220 cm, a híménél 185-205 cm. A kivedlett hím és tojó színezete hasonló. A fejtető, a hát, a szárnyak és a farok felső része sötétbarna alapon szürkés színezettel, a farkon sötétebb harántsávokkal. A kiszíneződött, öt évesnél idősebb madárnál a tarkó és nyak aranysárga a vállakon jellegzetes fehér foltokkal. A torok, nyak, begy és melltájék, a gatyá valamint a has szintén sötétbarna, a farok sötétszürke sötétebb végszalaggal. A fiatalok színe jelentősen eltér az öregekétől, hátoldaluk sárgásbarna, a szárnyak vége irányában egyre szélesebb sötét sávokkal, a szárnyvégek és a farok sötétbarna. A vállakon hiányoznak a fehér foltok. A mell és a gatyá sárgásbarna. A tarkótájékon a tollak lándzsa alakúak. A csüd a sasokra jellemzően tollas, a viaszhártya, az ujjak sárgák, a karmok feketék. Az ujjak erőteljesek, de rövidebbek, mint a szirti sasé. A szem szivárványhártyája aranyba hajló sárgásbarna. Az ülő madárnál a farok valamivel túlér az összecsukott szárnyvégeken. Röpkéjére jellemző az egerészölyvénél hosszabban előrenyúló nyak és fej, a hosszú szárnyak végén kézujjszerűen szétnyíló elsőrendű evezőtollak, a nagy méretek, a fiataloknál a sárgásbarna színezet, amely ráterjed az egyébként sötétbarna szárnyakra és a sötét farok. Az öregek röpkéjére jellemző az egyszínű barna szín a szürke farokkal és a sötétebb végszalaggal. Röptére jellemző a keringés vagy a lomha, de erőteljes szárnycsapásokkal való emelkedés, tovarepülés, esetenként a szárnyait „M” alakba görbítve zuhanórepülést végez.

Elterjedési terület

Költőterülete a Kárpát-medence és a Balkán délkeleti régiója. Fészkel Ukrajna és Oroszország keleti sztyeppéin az Észak-Kaukázusig, illetve a Bajkál-tóig. Kis-Ázsiában ritka költőfaj. A telet általában déli területeken (Észak-és Közép-Afrika) tölti. A legújabb rendszertani besorolás szerint a Spanyolországban fészkelő állományokat ma már külön fajba (*Aquila adalberti*) sorolják.

Élőhelye

Síkságok, füves puszták, hegyvidékek peremterületei.

Életmódja

Fészket nagy méretű, idős fák koronájának felső, vagy oldalsó részébe építi és éveikig használja. A fészkek helyét mindig úgy választja ki, hogy ki és beszállása akadálytalan legyen, illetve a fészkekről jól áttekinthesse a környéket. Rendszerint váltófészket is épít, melyet használatba vételkor kitataroz. A költési időszakban gyakran lombos ágakat hord a fészkekbe. Fő vadászterületét a nyílt, alacsonyfüves legelők jelentik, ahol legfontosabb zsákmányállata, az ürge nagy számban él. Az ürgetáplálék mellett más kisemlősöket is gyakran zsákmányol, hörcsögöt, fiatal nyulakat, pockot, vízimadarak fiataljait, de a dögre is rámege. Az öreg példányok általában a fészkelő és vadászterületeiken telelnek át, a fiatalok azonban nagy távolságokat is beköborolnak. Négy-öt éves korában már fészkelhet. A tojásrakás ideje március. A tojások alapszíne fehér, kevés halvány lila és barna folttal. Számuk többnyire 2-3 db, átlagos méretük 73x56 mm. A kotlási idő

43 nap, a fiatalok 65-77 nap múlva repülnek ki. Jellemző hangja a fészkelő helyén a - krok-krokkrok - kiáltások. Élettartama a fogságban akár 44 év is lehet.

Természetvédelmi jelentősége

A parlagi sas természetvédelmi jelentősége hazánk számára kiemelkedő, ugyanis Európában tőlünk nyugatra, mint költő faj, már nem fordul elő. A közép-európai állomány magvát gyakorlatilag a kárpát-medencei (magyar-szlovák), mintegy százhusz költő pár adja. A hazai fészkelő állomány folyamatosan erősödik, jelenleg mintegy 70-80 pár költőre virje ismert. Jugoszláviában és utódállamaiban, Görögországban, Bulgáriában, Romániában kisebb számban költ. Az ukrán és az orosz állományokról (650-1000 pár?) bizonytalan becslések állnak rendelkezésünkre. A hazai állományt a fészkek körüli zavarás veszélyezteti elsősorban. A fészkelő madarak érzékenyek a zavarásra, amely gyakorlatilag a látókörzetükbe eső tevékenységek következménye lehet (mezőgazdasági, erdészeti munkák, kirándulók, madárfigyelők stb.). Kiemelendő ezek közül a fakitermelés, amely tevékenység alapvető változást okozhat a fészkek környezetében, elriaszthatva a madarakat. Ilyen veszélyek esetén célszerű a tevékenységet addig korlátozni, míg a madarak befejezik a költést. Az egyedeket az elektromos vezetékek, illetve a tojásgyűjtés, a lelövés, az illegális mérgezés veszélyeztetheti. Az elpusztult fészkek pótlására jó eredménnyel lehet műfészkeket kihelyezni. A kiesett, egészséges fiókákat célszerű más parlagi sas fészkebe áthelyezni. A faj gyakorlati védelmének másik alappillére a fészkelő területek közelében található ürgekolóniák megőrzése, illetve az esetleg kipusztult ürgék visszatelepítése, a legelők rendeltetésszerű használatával cserjésedés, a növényzet elburjánzásának megakadályozása. További lehetőséget jelent az áttelelő példányok téli etetése. A parlagi sas globálisan veszélyeztetett faj, hazánkban fokozott védelem alatt áll, ezért minden vele kapcsolatos tevékenység előzetes természetvédelmi engedélyhez kötött.

Solymászati jelentősége

A szirti sashoz hasonlóan emberhez szoktatható, solymászatra betanítható. A nagy sasokhoz méltóan, amit egyszer megtanult, arra sokáig visszaemlékezik. Stílusa megfontolt, először áttekinti a helyzetet, elhatározza magát és elindul végrehajtani. Támadókedve és a támadásai hevessége messze elmarad a szirti sasétól. „Marka” kisebb, karmai rövidebbek, általában gyengébb madár, bár igen erős szorítása van. Nagy termete ellenére a mezei nyúlra való bevadászása sok veszéllyel jár, és ha néha eredményt hoz, az inkább a solymásznak érdeme. A támadásai gyakran a kedvetlensége miatt sikertelenek, amin igazából nem lehet csodálkozni, ha a természetes és leginkább kedvelt zsákmányállataira gondolunk. Bár könnyen betanítható, gyönyörű madár, gazdájához ragaszkodó, de aki külföldön vadászni is akar a madarával, az előbbi tulajdonságai miatt inkább a rámenősebb szirti sast választja.

Pusztai sas (*Aquila nipalensis* Hodgson, 1833)

Leírás

A parlagi sasnál valamivel kisebb testű madár. A tojó testtömege átlagosan 3000 g, a hím 2500 g. A testhosszuk 66-79 cm, a kiterjesztett szárnyak mérete a tojónál 180-200 cm., a hímnél 165-180 cm. A kivedlett hím és tojó színezete hasonló, egyszínű fakóbarna az evezőtollak és a faroktollak sötétbarnák. A fiatalok színe jelentősen eltér az öregekétől, hátoldaluk és a mellük rozsdabarna, a hátoldalon, a szárnyakon harántirányban fehéres pettyezéssel, a szárnyak vége és a farok sötétbarna, ami igen szép kontrasztos mintázatot alkot. Az öreg színezetet öt év után érik el. A tarkón lándzsa alakú tollak találhatóak. A csüd a sasokra jellemzően tollas, viaszhártya, az ujjak sárgák, a karmok feketék. A szem szivárványhártája barna. Jellemzően az alsó csőrkéve szélesebbnek tűnik a felsőnél. Az ülő madárnál a farok kifejezetten rövidebb az összecukott szárnyak végénél. Röpképe jellemző a hosszú, széles szárny a szétnyílt evezőtollakkal, a rövid farok, az egyszínű sötétbarna szárnyak alsó felén, az evezőtollak tövével végigfutó világos szürkésbarna csík. A fiatalok színe rozsdabarna, a szárnyak széle sötétbarnán, szélesen

szegélyezett, a végén szürkés árnyalattal. A sötét szegélyt belülről egy fehér sáv határolja. Röpte a parlagi saséhoz hasonló.

Elterjedési terület

Kelet-Európa és Közép-Ázsia Dél-Szibériáig, a Kirgiz sztyeppékig, télen Afrika. Magyarországon rendkívül ritka nyári kóborlóként jelenik meg.

Élőhelye

Nyílt, füves puszták.

Életmódja

Az élőhelyéből adódóan a fészket általában földre építi, ahol teheti bokorra vagy fára. Tápláléka a puszták rágsálói, az ürgék, egerek, pockok, nyulak, vízimadarak fiataljai, de a dögöt is fogyasztja. Kifejezetten költöző madár, októbertől februárig Afrikában tartózkodik. Négy-öt éves korban lesz ivarérett. Tojásrakása április közepéig tart, többnyire két tojása fehér alapon barna és szürke foltos. Nagyságuk 69x54 mm. A költési időszak kb. 45 nap, a fiókák 60 nap alatt nőnek fel. Jellemző hangja a -kau-kau-kau -. Fogságban élélhet 41 évig is.

Természetvédelmi jelentősége

Hazánkban, mivel csak ritka vendég, természetvédelmi jelentőségéről nem lehet beszélni. A hozzánk legközelebbi ország Ukrajna, ahol néhány pár fészkel. Az orosz pusztákon azonban stabil állománya van, több ezres fészkelő párral. Általános veszélyt jelent számára a puszták gazdálkodásba vétele, illetve az egyre több elektromos légkabel.

Solymászati jelentősége

A pusztai sast, hasonlóan a parlagi sashoz ritkán idomítják, mivel csekély támadókedve miatt a tőle elvárható méretű mezei nyulat csak igen ritkán sikerül elfognia. Szirti sassal keresztezett hibridjeivel gyakrabban lehet solymáskörökben találkozni.

Héjasas (*Hieraetus fasciatus* Vieillot,1822)

Leírás

Az egerészölyvnel jóval nagyobb testű madár. A tojó valamivel nagyobb, mint a hím. A tojó testtömege átlagosan 2000 g, a hím 1600 g. A testhosszuk 66-74 cm, a kiterjesztett szárnyak mérete a tojónál 165-180 cm, a hímnél 150-160 cm. A kivedlett hím és tojó színezete hasonló. A fejtető, a szárnyak és a farok felső része szürkés földbarna, világos sárgásbarna tollszegélyekkel, a farkon sötét harántsvokkal. A tarkón és a háton világosszürke folttal. A torok, nyak, begy és melltájék, valamint a has fehéres alapszínű, a begytájékon hosszanti sötétbarna foltokkal. A farok alul szürke, sötét színű, széles végszalaggal. A gatyán a sötétbarna szín dominál, fehéres pettyezettséggel. A fiatalok színe jelentősen eltér az öregekétől, hátoldaluk világosabb barna, a jellegzetes szürke folttal, a hasi oldaluk a toroktól kezdve a has aljáig rozsdabarna, a farok végéről hiányzik a sötét végszalag. Az öreg színezetet három év alatt érik el. A csüd a sasokra jellemzően tollas, viaszhártya, az ujjak sárgák, a karmok feketék. A szem szivárványhártyája sárgásbarna. Az ülő madárnál a farok kifejezetten hosszabb az összecsucott szárnyak végénél. Röpkéjére jellemző a hosszan előrenyúló nyak és fej, a hosszú farok, a szárnyak alsó felén a fedőtollak és a szárnyvégek az öregeknél feketések, a test és a farok világosszürke, a farok végén jól látható széles, fekete csíkkal. A fiatalokra a rozsdabarna szín a jellemző a szárnyak evezőin, világos alapon több fekete harántcsíkkal. Röptére egyaránt jellemző a nagy magasságokban való körözés, zuhanás vagy az alacsonyan végrehajtott támadórepülés.

Elterjedési terület

Északnyugat-Afrika, Dél-Európa, Kis-Ázsia és attól keletre. Magyarországon igen ritka kóborló.

Élőhelye

Sziklás hegyvidékek, kóborlásai alkalmával síkvidéken is.

Életmódja

A héjasas a sziklás hegyvidékeket, mint költőhelyeket kedveli, de vadászni a sík vidékekre is elkóborol. A zsákmánylistája igen változatos. Mindent elfog, amit képes legyűrni, emlősöket, madarakat, hüllőket, sőt más ragadozómadarakat is. Párban is vadászik. Gyakran a sólymokhoz hasonlóan vág rá a kiszemelt madárra. Fészket sziklapárkányra, sziklafal üregébe gallyakból, ágakból építi. Gyakran több váltófészke is van. A tojásait, - általában kettőt - február-márciusban rakja le. A tojások egyszínű fehérek, vagy sárgásbarnán foltozottak. Méretei 69X54 mm. A költési idő 37-40 nap, a fiókák 60-65 nap múlva repülnek ki a fészekből, de a szülők még néhány hétig gondoskodnak róluk. Költőhelyén egész évben előforduló, állandó madár. Jellemző hangjai a - jöh, illetve a - jibjibjib -. Az élettartamuk fogságban mintegy 18 év.

Természetvédelmi jelentősége

Magyarországon ritka kóborló, századunkban csak három alkalommal észlelték. Elterjedési területén állománya csökkenő, ezért védelme ezekben az országokban indokolt. A faj fennmaradását az általános élőhely-degradáció, az illegális fészekrablások és lelövések, a kemikáliák és a távvezetékek veszélyeztetik. Európában legnagyobb populációja Spanyolországban él (700 pár), a kontinens állománya mintegy 900-1000 párta tehető.

Solymászati jelentősége

Hazai vonatkozásban nincs múltja a vele való solymászatnak. Külföldi solymásztalálkozókon nagyon ritkán lehet betanított héjasassal találkozni, azonban a gazdáján kívül mások nem igazán kedvelik a társas solymászatokon, nagyon erőszakos, rámenős, verekedős és más ragadozómadarakra veszélyes természete miatt. A Dél-Európában élő héjasas mellett, a bóbítás (afrikai) héjasast is lehet néha solymász kézen látni. Ez valamivel nagyobb termetű, a hím akkora, mint az európai héjasas tojója. Nagyságát és szokásait tekintve kiváló vadászmadár lehet. Elsősorban nyúlra használható, ebben megelőzheti a nehezebb szirti sast, azonban kevés a vele való tapasztalat.

Vörös vércse (*Falco tinnunculus tinnunculus* Lineaus, 1758)

Leírás

Gerle nagyságú, kistestű madár. A tojó valamivel nagyobb, mint a hím. A tojó súlya 240-280 g, a hím 200-230 g. A hosszuk 32-35 cm, a kiterjesztett szárnyak mérete 68-74 cm. A kivedlett hím színezete eltér a tojóétól. Az előbbi feje teteje és a nyaka szürke, a homlok, a toroktájék és a fültájék sárgásfehér a szem alatt kifejezett vékony barnás színű barkóval. A mell és a has tájéka vörhenyessárga, hosszanti és csepp alakú barna foltokkal. A hát rozsdavörös, ritkásan pettyezett. Az evezőtollak sötétek. A farok szürke, vastag sötét szalaggal és vékony fehér végszalaggal a végén. A tojó és a fiatalok színe abban különbözik a hímtől, hogy hiányoznak a szürke színek, helyette rozsdavörös található és a hát sűrűbben pettyezett. A viaszhártya, az ujjak sárgák, a karmok feketék. A szem szivárványhártyája feketésbarna. A felső csőrökén sólyomfog található. Az álló madárnál az összecsucott szárny kifejezetten rövidebb, mint a farok. Röpkéjére jellemző a hegyes szárny, a világos fákósárga színezet, a testen és a szárnyfedőkre kiterjedő pettyezettség, és a farok végén a sötét csík. Felülnézethen nagyon jellemző rá a rozsdavörös színezet és a szárnyak közepétől kiinduló sötétbarna színezet a szárnyak végéig. Az öregek neme a farok színezete alapján könnyen megkülönböztethető. Röptére jellemző az alacsonyabb magasságokban való egy helyben szitálás széttárt farokkal, a nagyobb magasságokban keringés, a függőleges, vagy enyhén ferde, több szakaszos zuhanások, illetve az igen gyors, de kis szárnycsapásokkal végzett utazórepülés.

Elterjedési terület

Európa és attól keletre, Északnyugat-Afrika, télen Afrika, Tanzániáig.

Élőhelye

Ligetes erdők, fasorok, mezőgazdasági területek, települések magasabb épületei, tornyok, romok, várak, sziklák.

Életmódja

Fészkelési szokásait tekintve nem válogatós, fészkelhet sziklán, főként várak, tornyok falában, épületeken, tűzfalak bemélyedéseiben, de fasorok, erdőszélek, ligetek fáin lévő elhagyott varjú, szarka fészkekben is. Vadászterületét tekintve elsősorban a síkvidéket kedveli, a mezőgazdasági területeket, gyepeket, ahol a zsákmányállatai, mint a mezei pocok, gyíkok, nagyobb rovarok előfordulnak. A városi vércsék többnyire verebeket, de meglepő módon pockokat is zsákmányolnak. Vadászati stílusa fán, oszlopon, elektromos vezetéken állva, vagy a levegőben szítálva figyel a környező terepet, majd rácsap a felbukkanó zsákmányra. Madarakat üldözve fogja el. A megfogott zsákmánnyal felszáll a tépőhelyére, és ott fogyasztja el. Költöző faj, általában márciusban érkezik, és novemberben elvonul. Egyes példányai, elsősorban az öreg hímek közül néhány áttelelhet. Egy éves korában már fészkelhet. A tojásrakás ideje április közepétől, május közepéig. A tojások alapszíne sárgás, több-kevesebb erős vörösesbarna folttal. Számuk többnyire 4-6 db, átlagos méretük 39x31 mm. A kotlási idő 29 nap, a fiatalok 28-32 nap múlva repülnek ki. A szülők még további négy hétig tanítják vadászni. Jellemző hangjai a -ki-ki-ki-ki-ki - vagy a -cik-cik-cik -, a fészeknél a -vrieh-vrieh - kiáltások. Élettartama a vadonban mintegy 16 év, a fogságban 18 év is lehet.

Természetvédelmi jelentősége

A vörös vércse elterjedt ragadozómadár a környező országokban és így hazánkban is. Néhány évtizede még leggyakoribb ragadozómadarunk volt, de rohamos állománycsökkenést követően a Dunántúlon kifejezetten szórványos fészkelővé vált. A hazai fészkelők számát 3000 - 5000 pár körülire becsülik. Az európai fészkelő állomány az ukrainai és az orosz részek kivételével mintegy 270 000 – 400 000 lehet. A vörös vércsét a rovarok, mezei pockok ellen használatos kemikáliák a méregtől bódult állatok elfogyasztásával megmérgezik, továbbá a közép feszültségű elektromos vezetékek tartóoszlopain elszennvedett áramütések okozhatnak maradandó bénulást és pusztulást. A rosszul megválasztott fészkelő helyről kieshetnek a tojások, a fiókák és elpusztulnak. Különösen az elektromos tartóoszlopok keresztvasaira fészkelő madarak fészkelésére jellemző ez. Városi környezetben a korán kirepülő fiókák némelyike olyan eldugott udvarrészekbe zuhanhat le, ahonnan nem képes kirepülni és éhen pusztul. A mezei pockok, sáskák és más rovarok fogyasztásával jelentős hasznot is hajt a mezőgazdaság számára. Hazánkban solymászati célra a természetből, illetve regisztrált tenyészetből beszerzett példányok tarthatók természetvédelmi engedéllyel.

Solymászati jelentősége

A kezdő solymászok használták. A fióka korban elkezdett neveléssel, tanítással könnyen betanítható kézre szállásra, köröző stílusra, tollbábura vágatásra, sapkázásra és vadászatra. A háznál felnevelt madarak tanítás nélkül is igen kezessé válnak. Ezeknek a jó tulajdonságoknak köszönhetően, kiegészülve a könnyű beszerezhetőséggel, a kezdő solymászok tanuló madarává vált. Ebből adódóan ritkán maradt meg több évig solymáskézen, a leggyakrabban az őszi madárvonuláskor megszökött és életrevalóságát ismerve - ha csak rövid időn belül be nem fogta valaki - többnyire beilleszkedett a természetbe és elvadult. A vörös vércse a solymászatra használt sólyomfélékhez viszonyítva jóval puhább röptű madár, ezért olyan látványos zuhanások, kemény vágatások és sebes üldözések nem várhatók el tőle. Ugyanakkor szinte minden vadászati stílust be tud mutatni a maga módján, tehát kiválóan lehet vele gyakorolni a solymászatot. A kézre szálló, köröző, bábura vágó madár stílusából, a végrehajtott gyakorlatok minőségéből lehet következtetni

a kezdő solymász felkészültségére. Türelemmel és sok gyakorlatozással bevadászható kisebb madarak (pl. veréb, balkáni gerle) elfogására is, tanítás nélkül azonban inkább sáskákra, nagyobb bogarakra, pockokra vadászik szívesen. Solymászati célra 2007. január 1-től új példányra tartási engedély nem adható ki.

Kis sólyom (*Falco columbarius aesalon* Tunstall, 1758)

Leírás

Európa legkisebb ragadozómadara, nagysága nem éri el a gerle méretét. A tojó nagyobb, mint a hím, testtömege 180-220 g, a hímé 140-180 g. Hosszuk 25-31 cm, a kiterjesztett szárnyak mérete a tojónál átlagosan 67 cm, a hímnél 60 cm. Az öregeknél a nemek színe jelentősen eltér. A hím háta palakék, a hasa rozsdássárga, sötét barnásfekete hosszanti foltokkal. A fark szürke, halvány keresztávózással, a végén szembetűnő sötét sávval, a fark csúcán fehér végszalaggal. A tojó háta hamvasbarna, a válltollain a tollgerincek mindkét oldalán vöröses kerek foltokkal. A fark harántávózott, a torok sárgásfehér, a hasoldala barna hosszanti cseppfoltos, amely az oldalakon harántrajzolatba megy át. A viaszhártya, a csüd és az ujjak sárga, a szivárványhártya sötétbarna. A fiatalok színe hasonlít a tojóhoz, de a csüdjük, ujjaik és a viaszhártya zöldessárga. A csőrön megtalálható a sólyomfog. Az ülő madár farka hosszabb, mint az összecsucott szárnyak. Röpképe az igen kis méret, a hegyes szárnyak és a megadott színek a jellemző. Röpte a gyors, nyilálló. Gyakran földközelpben, igen alacsony magasságban való szárnyalás a jellemző rá.

Elterjedési terület

Költőterülete Európa északi részei, Izland, Skócia, a Skandináv-félsziget északi részétől az Urálig. Télen délebbre vonul, a nagyobb énekesmadár csapatokat követve a Földközi-tengerig előfordul. Magyarországon rendszeres téli vendég szeptember vége és április eleje között.

Élőhelye

Nyílt, fátlan területek lárvidékek, a tundra és a nyír -fenyőzóna határán.

Életmódja

Fészkelési körülményei változatosak. Esetenként más madarak fán lévő fészkeit is használja, de földön és sziklafalak mélyedéseiben is fészkel. A nyílt, fátlan vadászterületet kedveli, ahol szabadon üldözheti kiszemelt zsákmányait, az énekesmadarakat. Vadászati stílusa emlékeztet a karvalyéra, nem magasból rávágva ejt zsákmányt, hanem azokat repülve kitartóan üldözi, míg el nem fogja. A zsákmányt többnyire a földön, kiemelkedő kupacon fogyasztja el. Egy éves korában már fészkelhet. A tojásrakás ideje május, június. A tojások alapszíne sárgásfehér, erőteljes vörösesbarna foltokkal. Számuk többnyire 4-5, átlagos méretük 40x31 mm. A kotlási idő 28-32 nap, a fiatalok 25-27 nap múlva repülnek ki. A szülők még további egy hónapig tanítják vadászni őket. Jellemző hangja a gyors és magas -ki-ki-ki-ki-ki - kiáltások. Élettartama fogságban mintegy 10 év.

Természetvédelmi jelentősége

A kis sólymot szintén hátrányosan érintette a klórozott szénhidrogéneket tartalmazó peszticidek használata. A legveszélyesebb vegyi anyagok betiltását követően lassú állománynövekedés következett be. A fészkelő párok száma Európában 12.000 körüli. A hazánkban télen vendégeskedő példányok érdekében elegendő a faj általános természetvédelmi oltalma és a vizes, továbbá pusztai élőhelyek védelme.

Solymászati jelentősége

A kis sólymot rámenőssége és igen eredményes aprómadár vadászati stílusa kedvelté tette a solymászok körében. A tél elején befogott tojó madár néhány hét alatt megszelídült, alkalmassá vált solymászatra és a tél végéig használható volt. A tavasz elején betanított madarat elengedték

vagy elszökött és az így visszatérhetett a költőhelyére. Általában egyéni vadászatokon fürj, veréb és más hasonló nagyságú madár elfogására használták. Manapság Európában ritkán használják solymászatra.

Kabasólyom (*Falco subbuteo subbuteo* Linneaus, 1758)

Leírás

Galamb nagyságú madár, igen hosszú szárnyakkal. A tojó nagyobb, mint a hím, testtömege 220-260 g, míg a hímé 170-210 g. A testhosszuk 29-36 cm. A kiterjesztett szárnyak mérete 75-82 cm. Az öregek feje, erőteljes barkója fekete, a háta hamvas szürkéskék. A faroktollak harántsavosak, a két középső egyszínű szürke és valamivel hosszabb. Torkuk és a begytájékuk a tojóknak sárgás, a hímeknek fehér, a hasuk alja, az alsó farkfedőtollak és a gatyájuk rozsdavörös, amelyik a tojónál sötét hosszanti foltokkal mintázott. A viaszhártya, a csüd és a lábak sárgák, a szivárványhártya sötétbarna. A fiatalok hátszíne barna, világosan szegélyezett tollakkal, a mell sárgás alapon sűrűbb barna pettyezéssel, a hasuk alja, a farkfedőtollak és a gatyá szürkés. A csüd, az ujjak, a viaszhártya szürkéssárga. A csőrön megtalálható a sólyomfog. Az ujjak igen hosszúak és vékonyak, a karmok feketék. Az ülő madárra az igen hosszú, fecskeszerű szárnyak a jellemzők, amelyek az öreg madárnál túlérnek a farkon, a fiatal madárnál alig érik el a fark végét. Röpkéjére az igen hosszú és hegyes szárny, a kifejezetten jellegzetes sötét fej és barkó, az öregeknél a rozsdavörös faroktó a jellemző. Röptét az igen gyors, nyilálló repülés jellemzi, a nagy magasságokban való erőteljes szárnyalás, néha körözés és az igen sebes, parabola-szerű zuhanások.

Elterjedési terület

Európában szinte mindenütt fészkel, kivéve a magashegységeket és Svédország, Norvégia, Oroszország északi tájait. A telet Kelet-és, Dél-Afrikában tölti.

Élőhelye

Erdők, ligeterdők, síkságok, esetenként városi nagyobb parkok.

Életmódja

A többi sólyomhoz hasonlóan fészket nem épít. Öreg fák koronájában, dolmányos varjú vagy egerészölyv által épített, nagy magasságban rakott fészkeket kedveli. Vadászterületét tekintve nem válogató, a hegyvidéktől a síkságig, az erdős területektől, a mezőgazdasági területeken át a vizes tájakig, sőt a településeken is mindenütt előfordul, de nem gyakori. Fő táplálékát hazánkban a repülő rovarok jelentik, amelyeket röptében kap el, de vadászik madarakra, sőt néha denevérekre is. Vándorsólyomhoz hasonlóan, kedveli a nagy magasságból való zuhanó támadást, amely sebességben vetekedik nagyobb rokonával. Egyesek szerint a leggyorsabban repülő madár, amelyik a fecskét is képes elfogni. Gyakran a párok együtt vadásznak. Gyors röpte miatt a levegőben nincs olyan ellensége, amelyik képes lenne elfogni. Így különösen a fészke környékén igen bátran üldöz minden betolakodót, párjával együtt éles kiáltásokat hallatva, felváltva vagdossák az ellenséget. A támadásaik hevessége következtében jóval nagyobb madarakat is képesek elüldözni. Költöző madarunk. Igen későn, májusban érkezik vissza Afrikából, és már szeptemberben elvonul. Második éves korában már ivarérett, fészkelhet. A tojásrakás ideje május vége, június. A tojások alapszíne sárgásbarna, kis sötét foltokkal és pontokkal. Számuk többnyire 2-4, átlagos méretük 42x33 mm. A kotlási idő 28-31 nap, a fiókák 28-34 nap múlva repülnek ki. A fiatalok majdnem a költözés kezdetéig együtt vannak a szülőkkel, miközben azok tanítják vadászni őket. Jellemző hangjai az indulatos -pij-pij-pij-pij-pij -vagy az élelemkérő -peeej-peeej-peeej -, a fészeknél a -pitt-pitt-pitt -kiáltások. Élettartama mintegy 15 év.

Természetvédelmi jelentősége

Európai költőállománya az ukrainai és oroszországi részek állománya nélkül 35 000 – 70 000 pár. A hazai költőpopuláció 900-1900 párra tehető. A költözés során ugyan sok madár, főként fiatal elpusztul az első évben, de ennek ellenére védelme közvetlen természetvédelmi beavatkozást nem igényelnek. E fajnál is hatásos védelmi akció a középfeszültségű elektromos vezetékek tartóoszlopainak szigetelése, mert sok példány pusztul el évente áramütés következtében.

Solymászati jelentősége

A kabasólymot a régmúlt idők solymásza is jól ismerték, igen kedvelt solymászmadár volt. Elegendő csak arra a nyelvészeti fejtegetésre gondolni, amely szerint az angol nyelvterületen kialakult kedvtelést, hobbit kifejező szó, is a madár angol nevéből, „Hobby” származik. Tartása, idomítása Angliában a solymászat fénykorában igen kedvelt elfoglaltságot jelenthetett. Elsősorban a hölgyek és a fiatalemberkedvence volt. Kistermetű madarakat fogattak velük, de ismerve a természetüket, leginkább villámgyors röptükkel kápráztathatták el a nézőiket, mint elfogott zsákmányukkal. A kabasólyom sohasem a nagy terítékű vadászatok vadászmadara volt, hanem egy kihívás a solymász számára, „mit lehet ebből a csinos kis madárból, a levegő akrobatájából a solymászat terén kihozni?”. A bevadászása kitaró gyakorlatoztatást igényel. Verebek, és más apró madarak - egészen a gerle nagyságig - fogására használták, de régen főként fűrjeket fogattak velük. Igen gyakran párban vadásztatták az idomított madarakat. A kabasólyommal vadászat hátránya, hogy kontinentális klíma alatt csak igen rövid ideig használható terepen. Költöző madár lévén igen rövid az az időszak, amikor röpíthető, vagyis ösztönei nem a fészkelésre vagy költözésre predesztinálják. A vedlése - egy-két hónapos kihagyásokkal (a költözési időszak kivételével) - szinte egész évben tart. Nem elhanyagolható az a körülmény sem, hogy a költözés utáni időszakban röpitett madár már fázhat, és ha elszökik, elveszik, elpusztulhat a hidegben. Mindezen adottságai miatt ritkán lehet vele, mint solymászmadárral találkozni.

Kerecsensólyom (*Falco cherrug cyanopus* Thienemann, 1846)

Leírás

Egerészölyv nagyságú, de annál karcsúbb madár. A tojó nagyobb mint a hím, testtömege 1000-1300 g, míg a hímé 700-900 g. Testhosszuk 45-54 cm, a kiterjesztett szárnyak mérete a tojónál 126 cm, a hímnél 110 cm. A kivedlett hím és tojó színezete hasonló. A hát hamvasbarna, a fedőtollak világos szegélyűek, a hasoldala fehéres alapon széles csepp alakú barna foltokkal, amelyek a begytől lefelé sűrűsödnek, a test oldalsó részén egybemosódnak. Barkója sötétbarna, lefelé elvékonyodó, a fejtető barna, sárgásfehér szemsávval, a barkó körüli részek fehéresek. A combok külső fele barnás, a belső oldalak világosak. A farkok szintén sötétbarna, világos sárgásfehér kerek foltokkal. A viaszhártya, és a csüd sárga, a szivárványhártya sötétbarna. A csőrükre jellemző a sólyomfog. A fiatalok színe hasonló az öregekéhez, de a viaszhártya és a csüd szürkés-kék. A test színei kevésbé kontrasztosak, mint az öregeké, a fehér színt inkább a világossárga, a hamvas barna színt a földbarna szín helyettesíti. A fej, illetve a torok tájék az öregeknél kivilágosodik, az utóbbiaknál a pettyezettség aránya fokozatosan csökken. Az álló madárnál a farkok túlnyúlik a hosszú, összecukott szárnyakon. Röpképére a hosszú hegyes szárny, a hosszú farkok, továbbá a barnás-fehéres mell, a szárny evezőinek világos, az evezők tövéénél a fedőtollak sötétebb barnás színe a jellemző, a szárnyvégeken barnás színezettel. Röptére a nagy magasságban kitért szárnyal való körözés, a sarlóformára összecukott szárnyakkal zuhanórepülés vagy az erőteljes szárnycsapásokkal, majd rövid siklásokkal való utazórepülés egyaránt jellemző.

Elterjedési területe

A Kárpát-medence (Magyarország, Szlovákia, Horvátország, Jugoszlávia, Románia, ritkán Ausztria keleti határvidéke) és attól keletre a kontinentális sztyeppzóna egészen Mongóliáig. A telet Észak-Afrikában tölti, enyhébb teleken egyes példányok nálunk is áttelelhetnek.

Élőhelye

Puszták, nyílt síkságok, sík-domb- és hegyvidéki, illetve ártéri erdők, sziklák.

Életmódja

Sík-és dombvidéki lomboserdőkben, faszorokban költ, de előfordul a Duna-menti ártéri erdőkben is. Fészket nem épít. Síkvidéken mindig dolmányos varjú, holló vagy ragadozómadár fán vagy traverzen épült fészket foglalja el. Hegyvidéken sziklafalak üregeiben, sziklapárkányokon is költhet. Legkedveltebb vadászterületei a nyílt, síkok, domboldalak legelői, ahol legfontosabb zsákmányállata, az ürge is előfordul. A mezőgazdasági területek fölött is gyakran megjelenik, ahol egyéb kisemlősöket (hőrcsög, mezei pocok, egér, fiatal mezei nyúl stb.) is zsákmányol. Zsákmánylistáján madarak (galamb, fogoly, fécán, varjú, szarka stb.) is szerepelnek, azonban a madárfogasban nem olyan ügyes, mint a vándorsólyom. Többnyire két-három éves korában kezd el fészkelni. A tojásrakás ideje március vége, április eleje. A tojások színe rozsdavörös, rozsdabarna. Számuk 3-4, átlagos méretük 54x42 mm. A kotlási idő 29 nap, a fiatalok 40-45 nap múlva repülnek ki. A szülők még további egy hónapig tanítják vadászni. Jellemző hangja az élelmet kérő -geeej-geeej-geeej -vagy a méltatlanságot kifejező -vak-vaaak-vaak -, illetve a fiókák etetésekor a -koty-koty-tyok-tyik-tyik - kiáltások. Élettartama mintegy 15-20 év.

Természetvédelmi jelentősége

A kerecsensólyom hazai és európai természetvédelmi jelentősége kiemelkedően nagy, ugyanis tőlünk nyugatra, néhány kelet-ausztriai szórványfészkelést leszámítva már nem fordul elő. A közép-európai állományt a legnagyobb számarányban, mintegy kétharmadában a magyar populáció alkotja, meghaladva a 130 párt. Tőlünk keletre a kerecsensólyomnak a közelmúltban még stabil állománya volt, de a Szovjetunió megszűnését követően a zavaros politikai helyzet kedvezett a nagypénzű, arab felvásárlók által keltett illegális kereskedelemnek. Volt olyan év, hogy több mint ezer fészekből szedett kerecsensólymot foglaltak le a moszkvai repülőtéren. Elképzelhető, hogy mennyi - hatóság által fel nem fedezett - madár hagyhatta el az országot különböző illegális csatornákon. Egyes vélemények szerint a keleti kerecsensólyom állomány napjainkra a kipusztulás közvetlen határára sodródott, ami a hazai populáció védelmét még inkább felértékeli. A Kárpát-medencében a kerecsensólyom a történelmi időkben mindig előfordult, de sohasem volt gyakori. A fészkelőhelyek többsége a solymászok számára ismert volt, hiszen évtizedes, helyenként évszázados költőhelyek voltak. Az állományt a solymászati célra való fióka kiszedések a honfoglalás óta terhelték, azonban ezt a populáció mindig pótolni tudta. Később ugyan a solymászat madárigénye csökkent, de a lőfegyverek elterjedésével előtérbe került a trófea birtoklási vágy. Ez idő tájt a piacgazdálkodás megjelenésével együtt gyökeret vert a káros-hasznos szemlélet, az élővilágot e két csoportba sorolták. A „kártékonyak irtásának” nagyon sok ragadozó madár is áldozatul esett, és a kerecsensólyom sem képezett kivételt. A hazai állományt az ötvenes évektől még radikálisabb radikális csökkenés jellemezte. Pontos állomány adatok hiányában, csak az ismert költőhelyek fokozatos elnéptelenedéséből lehet leginkább erre következtetni. A XX. század hatvanas-hetvenes éveire a hazai kerecsensólyom állomány mélypontra került. A csökkenés okai a már jelzett tényezőkön túl, az általános élőhely-romlás, de a kerecsensólyom sem vonhatta ki magát a perzisztens klórozott szénhidrogének alkalmazásában gyökerező mérgezési láncból, bár táplálkozási szokásai alapján valószínűleg kevésbé érintette, mint a vándorsólymot. Ezt a helyzetet súlyosbította, hogy a tőlünk nyugatra akkoriban kialakuló, üzleti alapokra helyezett ragadozómadár tenyészetek törzsállomány beszerző tevékenysége is a Kárpát-medencében költő populációkat célozta meg. Az illegális tojás és fiókakiszedés mértékét csak becsülni tudjuk, de a jelenlegi tenyészetekben tartott kerecsenek és kerecsenhibridek száma alapján némi fogalmat azért alkothatunk. E károsító tényezők összeadódva idézhették elő a drasztikus, és majdhogyan végzetes állománycsökkenést. A veszélyeztető tényezők mérséklésével (DDT használatának betiltása 1968-ban, fokozott jogi védelem kimondása 1982-ben, solymászati célra való felhasználás betiltása, kézre került madarak visszajuttatása a természetbe, büntetőeljárások, vadászati tilalom stb.), illetve a gyakorlati fajvédelmi

tevékenységgel (fészekörzés, műfészkek kihelyezése, fiókamentés, középvezetékoszlopok szigetelése, ürgés legelők védelme, ürgetelepítés stb.). A 80-as évek elejére a magyar kerecsensólyom-állomány csökkenése megállt. Mintegy 15 éve az állomány lassú növekedésnek indult, majd stabilizálódott. A faj kiemelkedő természetvédelmi jelentősége miatt azonban továbbra is fokozott figyelmet és természetvédelmi gondozást igényel. A kerecsensólyommal való minden tevékenység előzetes természetvédelmi engedélyhez kötött és a törvény előírása alapján csak természetvédelmi és közérdekkel indokolható.

Solymászati jelentősége

A kerecsensólyom, mint solymászmadar igen kedvelt volt a keleti pusztai népek körében. A solymászat akkoriban az élelemszerzés egyik fontos módszere volt. E szükségszerű tevékenységhez pedig a legmegfelelőbb madárfajt kellett kiválasztani. Az ősmagyaroknak talán a leggyakrabban használt madara a kerecsensólyom volt, aminek igen egyszerű a magyarzata. Természetéből adódóan a nyílt, füves pusztákon, félsivatagi területeken élő sólyom volt legalkalmasabb mind a szörmés, mind pedig a repülő vad elfogására. A nagy távon vadat üldöző madár követése pedig nem okozhatott gondot a lovas-nomád magyarok számára. Az Ósházában olyan ritka madarak is előfordultak, amelyek jóval nagyobbak voltak a kerecseneknél. Ritkaságuk és nagyobb termetük miatt igen nagy becsben álltak a magyarság körében. Ez a madár valószínűleg az északi sólymok azon déli alfaja, az altáji sólyom lehetett, amelyik mintegy átmenetet képez a kerecsensólyom felé, és amelynek rendszertani besorolása sok vitára ad okot és ez a vita a mai napig nem zárult le. [Egyesek az északi sólyom alfajának tartják (*Falco rusticolus altaicus*), míg mások a kerecsensólyom alfaját (*Falco cherrug milvipes altaicus*) látják benne.] Az altáji sólyomban valószínűsítik a turul legenda madarát. Az altáji sólymot manapság is az oroszok „krecset”-et néven ismerik, mint általában a vadászsólymokat, ellenben azon a tájon gyakoribb fajnak számító kerecsensólymot egészen más néven, „balobán”-nak hívják. Felvetődik a kérdés, hogy az egykori Ósházában mai napig használt „krecset” név miért bukkan fel a Kárpát-medencében „kerecsen” névként és ragad rá az altáji sólyomra emlékeztető, de annál kisebb, távoli rokonra, a kerecsensólyomra. A válasz önként adódik, a két közel azonos nevű és hasonló madár között a hivatkozott solymászó magyarság jelentheti. A kerecsensólyom kiváló és sokoldalú vadászmadar, egyesíti magában a vándorsólyom és a héja tulajdonságait. Hosszú farka lehetővé teszi a rendkívüli fordulékenységet, fékezést, hosszú lábaival, erős markával pedig biztonsággal képes nagyobb vadakat is megragadni, vagy azokat a sűrűből kiráncigálni. Erre a vándorsólyom nem alkalmas. Használható kézzel engedve vagy magasan körözésből, fogatható vele szörmés vad, vagy repülő madár, sőt a természetes zsákmányát meghaladó méretű vadak elfogására is betanítható. A hazai solymásztörténet vele kapcsolatban nagyon sokféle zsákmányt említ, mint pl. mezei nyulat, foglyot, fácánt, galambot, tűzokot, gémet, darut, kócsagot, réceféléket, vadludat, szárcsát, varjút, szarkát, sőt sasokat, keselyűféléket, gazellát is. A vándorsólyomnál puhább röptű madár Nyugat-Európában kevésbé volt használatos, mint hazánkban, vagy tőlünk keletre. Elmondható róla, hogy tipikusan magyar solymászmadar és a vele való vadászat hagyományai az Ósházáig nyúlnak vissza.

IV. Természetvédelem és solymászat

Történelmi visszapillantás

Az első olyan jogszabály, amely egyes madarak védelmével foglalkozott, hazánkban 1884.-ben jelent meg egy vadászati rendeletben. Ragadozómadarakra vonatkozó, hatásos természetvédelmi oltalom a második világháború előtt nem igazán volt. Akkoriban a „hasznos-káros” szemlélet jegyében a kímélet legfeljebb az előbbieket illette meg, de inkább csak ajánlás formájában. A vadászok többsége nem ismerve az egyes ragadozómadarak közötti különbségeket, a legtöbbjüket az apróvadra károsnak, vagy keresett tróféának (pl. a sasokat) minősítve, vadászott rájuk. Sajnos a

vadászat nem csak a felnőtt madarakat érintette, hanem a fészkek, tojások, fiókák elpusztításával, mérgezett (sztrichninnel, foszforszörppel) csalik kirakásával irtották is őket. Ennek nagyon sok ragadozómadár is áldozatul esett, több ezres nagyságrendben évente. A veszteségeket csak növelte a kitömött madarak iránti kereslet, a tojás gyűjtemények felállítása, a csapdázás és a solymászati célra való madárbeszerzés. A vadászok, erdészek, solymászok egy része is, de még inkább az ornitológiával foglalkozó szakemberek felismerték, hogy ilyen körülmények között a ragadozómadarak sok faja végveszélybe sodródik. A természetvédelmi oltalom először a veszélyeztetett, ritka, kis egyedszámú fajokra terjedt ki, majd mivel egyre több faj került ilyen sorsra, egyre több faj került oltalom alá, egyes fajok esetében nem kis konfliktust okozva elsősorban a vadász társadalomban. Az elmúlt 50 évben a „hasznos-káros” szemlélet kiegészült a veszélyeztetett fogalommal is, ami lassanként átvette az előbbieket helyét. Ma már történelemnek számít, hogy az ötvenes években (az 59/1954. MT. sz. rendelet szerint) a vadgazdálkodásban eluralkodott „káros-hasznos” szemlélet alapján, szabadon lőhető volt a barna kánya, a barna rétihéja, a gatyás ölyv, a karvaly és a héja is. Ezek a kivételek veszélyeztették a védett fajokat is, hiszen téves meghatározás következtében lelőhették, és sajnos lőtték őket. A dúvadírtás pénzjutalommal járt, a ragadozómadarak levágott és beszolgáltató lábai után lődíjat fizettek. Ennek a gyakorlatnak a megváltoztatásához hosszú és következetes természetvédelmi munka kellett, míg sikerült a vadászati hatóságot fokozatosan meggyőzni, hogy a hazai ragadozómadár fajok mindegyikének fennmaradására nagyobb szükség van, mint néhány legyengült, beteg, életképtelen apróvad megvédésére ellenükben. Így válhatott lehetővé egyre több, majd később minden ragadozómadár fajt jogi védelem alá helyezni.

A solymászat a régmúlt idők egyik elterjedt vadászati módja volt, amelynek célja akkoriban a táplálék megszerzése, és ehhez szükséges vadak elfogatása volt, betanított ragadozómadarakkal. A korai solymászok bővelkedtek ragadozómadarakban és vadakban is, tehát nem volt szükség semmiféle korlátozásra. Idővel azonban – az emberi tevékenység következményeként - megváltoztak ezek a „paradicsomi állapotok”. Az állam kialakulásával azonban a vad is valakiknek a tulajdonába került. A solymászat a gazdagok, az uralkodó osztály privilégiumává vált. Ezzel együtt járt az is, hogy szigorúan megbüntettek mindenkit, aki más vadjában kárt okozott. A törvények a köznép, a jobbágyok számára megtiltották a solymászatot. A föld tulajdonjoga az ott lévő ragadozómadár-fészkelő helyekre is kiterjedt, így azok is védelemben részesültek, mivel a tulajdonos solymászmadár igényét voltak hivatottak kielégíteni. Ahhoz, hogy a költés sikeres legyen, és a fészkekből minden évben repüljenek fiókák, nem volt szabad mindegyiket kiszedni. Tulajdonképpen ezzel a védelemmel biztosítani lehetett a populáció megmaradását az ismert költő helyeken. Európában a feudális viszonyok múltával a solymászat, mint afféle úri divathóbort is hanyatlásnak indult.

Hazánkban is érezhető volt ez a tendencia, ami a ragadozómadarak védelmi szintjének némi csökkenését is magával vonta. Addig, amíg jogszabály nem védte a ragadozó madarakat, alkalmi solymászatra bármilyen madarat be lehetett szerezni a természetből. Ez a korszak az ötvenes évek végéig tartott, amikor a héján kívül gyakori vadászmadár volt a kerecsensólyom, a valamivel ritkább a vándorsólyom, néhány karvaly, kabasólyom és télen a kis sólyom. A szirti sas, a parlagi sas, rétisas, törpesas ritkaság számba ment. A solymászetika előírta, hogy a költések védelme érdekében nem szabad az összes fiókát kiszedni a fészkekből, hanem legalább egyet mindig benne kell hagyni. A madarak tartása nem volt engedélyhez kötve, azonban a vadásztársadalom kritikusan nézte a solymászokat, mindegyikükben orvvadászt sejtett. A ragadozómadárral való legális vadászat lehetőségének hiánya akadályozta a solymászat fejlődését, és ezen keresztül a madarak számának növekedését is. A hatvanas évekre tovább szigorodtak a természetvédelmi szabályok. A kerecsensólyom és a vándorsólyom befogását, fiókáik begyűjtését megtiltották. A hatvanas évek végére, már csak néhány kerecsen volt a solymászoknál, amelyek még legálisnak voltak tekinthetők. Néhány éven belül ezek is elrepültek, vagy elpusztultak. A hatvanas évek végén alakult meg a ma is működő solymász egyesület. A jogszabályokkal többé-kevésbé keretek közé szorított solymászok elsősorban héját tarthattak, de előfordult a solymászmadarak között vörös vércse, egerészólyv, esetenként karvaly, kabasólyom is. A hetvenes évek közepére a

vadászati jogszabály vadászati tevékenységgé minősítette a solymászatot is, így rövidesen bérelt vadászterületen és legálisan tartott vadászmadarakkal lehetett solymászni. A mintegy ötven solymász éves madárigénye nem haladta meg a 15 madarat. A beszerzés, tartás természetvédelmi engedélyhez kötése egyre nagyobb fegyelmet követelt meg ugyanúgy, mint a bérelt vadászterületen a pedzövadászat. A solymászok körében is egyre inkább teret nyert a természetvédő magatartás, melynek nyomán igyekeztek kivetni maguk közül a természetvédelmi elveket elvetőket. Ez a csoport a solymászat mellett a ragadozómadarak védelmét is fontosnak tartotta, ilyen formán társadalmi bázisául szolgált a természetvédőknek is. A nyolcvanas évek közepétől a megerősödő nemzetközi kapcsolatok révén elérhetőkké váltak a külföldön tenyésztett sólymok. Nagy nyomás nehezedett a természetvédelmi hatóságra, hogy engedélyezze - hosszú évtizedek után - a sólyomtartást. Ennek alapfeltétele az volt, hogy a természetből semmilyen formában ne lehessen sólymot beszerezni, hanem csak természetvédelmi hatóság által igazolt tenyészetekből. Evidenciává vált, hogy a globálisan veszélyeztetett kerecsensólyom és parlagi sas – mely fajok fennmaradása szempontjából a Kárpát-medencei állományok kiemelkedő szerepet töltenek be – semmilyen körülmények között nem tarthatók és nem használhatók solymászati célokra. Ebben az időben jelentek meg a hazai solymászoknál a külföldi tenyészetekből származó vándorsólymok, Feldegg-sólymok (Lanner), majd a hibridsólymok - főleg vadászsólyom x vándorsólyom hibridek – majd később ismét a fajtiszta madarak. A kilencvenes években regisztrált külföldi tenyészetekből néhány szirti sas is bekerült az országba. A hazai solymászoknál tartott madarak közül néhány pár szaporodott is (természetes úton vagy mesterséges termékenyítéssel), így a külföldi példák alapján a hazai solymászok is haladnak az önellátás felé. Ezzel párhuzamosan a természetben élő ragadozómadár állomány egyre kevésbé veszélyeztetett solymásztól. A rádió adóvevő készülékekkel ellátott madarak elterjedésével az elszökések, elveszések minimálisra csökkentek, ami kétszeresen is kedvező: a vadon élő állományt nem zavarják az elszökött madarak, és a solymászoknál sem jelentkeznek újabb vadászmadár igények. Ismerve a statisztikákat, a fogságban felnevelt madarak életben maradásának esélye 2-3-szoros a vadon élő társaikhoz viszonyítva és a fogságban tartott ragadozó madarak élettartama is egyharmaddal-egynegyeddal hosszabb, így a tenyészetekből egyre inkább biztosítható a solymászati célú madár utánpótlás.

A solymászat és a természetvédelem jelenleg olyan jogi környezetbe ágyazott, hogy törvénytisztelő magatartás mellett a solymászat nem okoz észrevehető kárt a természetben, és ugyanakkor lehetővé teszi ennek a nagy hagyományokkal rendelkező magyar vadászati módnak az ápolását.

Solymászat és a ragadozómadár-védelem

A solymászat nagyfokú madárismeretet követel meg, elsősorban a solymászmadárként tartott fajokra vonatkozóan. Ugyanakkor sokan nem csak a saját madaruk iránt érdeklődnek, hanem a vadon élők iránt is, sokszor minden ragadozómadárra, vagy azok egy-egy csoportjára. A solymászat, mivel olyan vadászszenvedély, amelynek másik eleme a vadászmadár gondozása, ezért a solymászok általában szenvedélyesen kötődnek a ragadozómadarakhoz, azok tartásához, gondozásához. Ezért számítani lehet a solymász közreműködésére a fészektérképezésnél, fészekkutatósnál, műfészkek építésénél, fiókamentésnél, fészekörzésnél, sérült madarak gondozásánál, ragadozómadarak zárt téri szaporításánál stb. Az által, hogy madaraikkal együtt élnek, sok olyan információ birtokába kerülnek, amelyek a természetben csak ritkán, vagy sohasem figyelhetők meg. Tapasztalataik hasznosíthatók a vadon élő madarak megfigyelésénél, de a természetvédelmi célú ragadozómadár-tartás, szaporítás és szabadon engedés (elvadítás) terén is.

A kezén ragadozómadárral megjelenő solymász általában feltűnést kelt az emberek körében. Ennek ügyes felhasználásával elősegíthető a ragadozómadár-védelem terjesztése. Udvarias, megnyerő modorral és szakmai tudás birtokában reális képet lehet adni a solymászatról, annak előfeltételeiről, a ragadozómadarak természetben betöltött szerepéről és természetvédelmi

jelentőségéről. A solymászat segítségével az érdeklődők hozzájuthatnak azokhoz az információkhoz, amelyek (az előfeltételek sokasága) miatt nem akarnak majd solymászni, de ugyanakkor a közvetlenül érzékelhető madár és a korrekt, szakszerű tájékoztatás együtt maradandó és a természetvédelem számára is hasznos élményt nyújthat az utca emberének. Ugyanez vonatkozik azokra az esetekre is, amikor a sajtó, rádió, televízió kívánja bemutatni a solymászatot, a solymászokat. A solymászok aktív segítséget nyújthatnak a fészekfosztogatások, madárbefogások, lelövések, stb. cselekmények felderítéséhez, a tényállás tisztázásához, a kézre került ragadozómadarak felismeréséhez, a sérültek gondozásához, átmeneti ápolásához, elsősegély nyújtásához, szakszerű szállításához, míg a természetvédelmi hatóság intézkedik a madarak további sorsáról.

Pedzővadászat és a természetvédelem

Solymászatot folytatni vadászati-solymászati és természetvédelmi érvényes állami vizsgabizonyítvány, érvényes vadászjegy birtokában, engedélyezett (bérelt vagy saját) vadászterületen, engedélyezett vadászmadárral, vadászidényben, vadászható vadfajra lehet. Solymászatra általában a síkvidéki vagy enyhén dombvidéki, mezőgazdasági vagy ligetes fás területek alkalmasak. A nyílt területek a sólymokkal, sasokkal való vadászatra, a faszorokkal, ligetekkel, kisebb erdőfoltokkal fedett területek a héjával, karvallyal való pedzővadászatra alkalmasak. Védett természeti területen általában nem megengedett a solymászat. Ez alól felmentést csak az illetékes környezetvédelmi, természetvédelmi és vízügyi felügyelőség adhat. Sokak által feltett kérdés, miért nem lehet védett természeti területen solymászni, amikor ezeken a területeken élnek és vadásznak hasonló vadon élő ragadozómadarak? A solymászat alkalmával más körülmények között történik a ragadozómadarak vadászata, mint a természetben. A solymászok hajtóvonalat alkotva minden vadon élő állatot felzavarnak, különösen, ha vadászettel együtt hajtanak és arra törekednek, hogy a vadászmadaraikat minél kedvezőbb támadási pozícióba hozzák. Így olyan vadak elfogására is sor kerülhet, amelyek természetes körülmények között a felettük elrepülő ragadozó látványára megbújnának a takarásban és így megmenekülnének. A terület továbbá egy olyan általános zavarást kap, ami védett természeti területen nem engedhető meg.

A vadászati törvény alapján és a természetvédelem jóváhagyásával állapítják meg a vadászható vadfajokat és a vadászati idényeket. Ennek betartása, az ehhez való igazodás a solymászat számára is kötelező. Annak érdekében, hogy ne legyenek hibázások (nem vadászható állatok elfogása), már az idomítás idején kizárólag a vadászható vadfajokra (ezek bábuja, kiengedett példányaira) kell a madarakat bevadászni. A vadászat alkalmával - lehetőleg mielőtt a vadászmadár elengedésre kerül - fel kell ismerni a vadat és csak akkor engedhető utána a vadászmadár, ha az vadászható. Tudatosan nem vadászható vadfajra solymászni tilos. Amennyiben véletlenül megtörténne, mindent el kell követni, az elfogott állat épségben történő elvételére és szabadon engedésére. A nem engedélyezett állat elfogását és körülményeit jegyzőkönyvezni kell és amennyiben természetvédelmi

oltalom alatt álló fajról van szó, azt a természetvédelmi hatóságnak, az elejtett állattal együtt át kell adni, aki az ügyben a közigazgatási eljárást lefolytatja. A vadászmadarak szabadban való idomítására, gyakorlatoztatására, röpitésére és a vadászatra való tanítására (bevadászására) ugyanazok a természetvédelmi szabályok vonatkoznak, mint a pedzővadászatra.

A solymászatokon, egyéni gyakorlatozások alkalmával, illetve a madarát hordozó solymászt a természetvédelmi hatóság (természetvédelmi őr) jogosult igazoltatni, a solymászati tevékenységéhez szükséges engedélyekbe betekinteni, madarának azonosságát ellenőrizni, illetve a területen tartózkodás jogosságát, a birtokában lévő zsákmányt megvizsgálni. A solymász köteles ebben a hivatalos tevékenységében a hatóság munkáját elősegíteni.

Solymászmadarak elveszése, pusztulása

A röptetések, vadászatok alkalmával a legnagyobb elővigyázatosság ellenére is előfordulhat, hogy a vadászmadár elrepül, elvész. Ilyen esetben haladéktalanul meg kell kezdeni a keresést. Az elveszés helyét körülvevő területen, egyre táguló körben kell a kutatást végezni. Ebben a solymásztársak segítségére is szükség lehet. Amennyiben aznap nem kerülne elő az elveszett madár, a következő napokban is folytatni kell a keresését. Segítséget jelenthet a tömegkommunikációs (rádió, televízió stb.) eszközök igénybevétele, illetve azon intézmények értesítése (pl. állatkertek, Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület), ahová a becsületes megtaláló várhatóan bejelentést fog tenni. Amennyiben a megtalálás sikere bizonytalanná válik, az elveszést a körülmények ismertetésével a természetvédelmi hatóságnak be kell jelenteni. A megkerült vadászmadarat fel kell számozni, szakszerűen ellátni és elhelyezni. A vadászmadarat – még átmenetileg is – csak ragadozómadár tartására jogosult személynél lehet tartani. Megtalált vadászmadarat a rajta levő azonosítók (gyűrűszám, adókészülék, névtábla) alapján azonosítani kell. Amennyiben a tulajdonos elérhető, haladéktalanul értesíteni kell, és a madarat át kell adni neki. Vadászmadarat külföldre visszajuttatni csak természetvédelmi engedéllyel lehet. Amennyiben a megtalált vadászmadár azonosítói, vagy annak hiánya illegális tartásra utalnak, illetve a tulajdonosa nem deríthető ki, a körülmények közlésével a természetvédelmi hatóság felé bejelentést kell tenni. A madár további sorsáról a természetvédelmi hatóság dönt.

Elpusztult vadászmadarat az elhullás körülményeinek közlésével a természetvédelmi hatóságnak be kell jelenteni. Amennyiben az elhullás oka nem ismert, célszerű állatorvosi boncolást kérni az elhullás okainak a felderítésére. A bejelentésben célszerű közölni a tulajdonos szándékát az elpusztult vadászmadár további sorsáról, hogy azt a hatóság figyelembe vehesse a döntésénél. A határozat kézhezvételéig az elpusztult vadászmadarat mélyhűtőben kell tárolni. A határozat kézhez vételével az abban foglaltak szerint kell eljárni.

V. Ajánlott irodalom

- Bástyai L. (1955). Vadmadárból-vadászmadár. Bp., Művelt Nép Tudományos és Ismeretterjesztő Kiadó
- Bástyai, L. (1994). Életem a vadászmadarakkal. Bp., Nimród Alapítvány, pp. 182.
- Bertóti I. et al. (1965). Vadgazdálkodási és Vadászati Alapismeretek. Budapest, Mezőgazdasági Kiadó. 1965.
- Fintha, I. & Dudás, M. (1997). A ragadozómadarak oltalmáért! Debrecen, Dél-Nyírség-Bihari Tájvédelmi Egyesület és a HNP Igazgatóság kiadványa, pp. 22.
- Hagenmeijer, W.J.M. & Blair, M. J. ed. (1997). The EBCC Atlas of European Breeding Birds, T&AD Poyser, pp.903.
- Haraszthy, L., Schmidt, E. & Bagyura, J. (évszám nélkül) Súlyom-alkatúak - Falconiformes, MME kiadvány, pp. 165.
- Haraszthy, L. (1996). Gyakorlati ragadozómadár-védelem. Budapest., MME Könyvtára 5., pp. 160.
- Haraszthy, L. szerk. (1998). Magyarország madarai, Bp. Mezőgazda Kiadó, pp. 441.
- Heinzel, H., Fitter, R. & Parslow, J. (1995). Birds of Britain and Europe with North Africa and the Middle East., Collins Pocket Guide. pp. 384.
- Heltay, I. szerk. (1996). Vadásziskola 1-6. Bp., Hubertus Kft.
- Homoki Nagy, I. (1947). Szárnyas vadászmesterek, Bp., Orsz. Termud. Múzeum, pp. 61.
- Lelovich, Gy. (1952). A solymászat kézikönyve. MAVOSZ kiadvány, pp.
- Lelovich, Gy. (1997). Solymász voltam a Hortobágyon. Bp., Nimród Alapítvány, pp. 109.
- Magyar G. et al. (1998). Nomenclator Avium Hungariae -Magyarország madarainak névjegyzéke, Budapest-Szeged, KTM TvH Madártani Intézet -MME -Winter Fair Kft. kiadványa, pp. 202.
- Mebis, Th. (1989). Greifvögel Europas. Kosmos Naturführer. Stuttgart, pp. 217.

- Nagy J. (1943). Európa ragadozómadarai. Debrecen, Tiszántúli Madárvédelmi Egyesület kiadványa. pp. 272.
- Pfeffer, R.G. (1988). Sólyom a kézen. Budapest, Mezőgazdasági Kiadó, pp. 191.
- Székessy, szerk (1958). Aves-Madarak, Budapest, Akadémiai Kiadó, pp. XXI. F.27.
- Szemere Z. (1967). Hazai ragadozómadaraink. Budapest, Mezőgazdasági Kiadó, pp. 88.
- Waller R. (1982). Der wilde Falk ist mein Gesell. Verlag J. Neumann, Neudamm-Melsungen Berlin-Basel-Wien.
- Grzimeks Tierleben Band 7, 8, 9 Vögel. Deutscher Taschenbuch. Verlag GmbH u.Co.KG, München 1968. Kindler Verlag AG.